

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra bohemistiky

**Žánr humoresky v časopisecké
produkcii druhé poloviny 19. století**

Bakalářská diplomová práce

Lucie Červenková

Česká filologie – Španělská filologie

Vedoucí práce: doc. Mgr. Erik Gilk, Ph.D.

Olomouc 2014

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Uherském Brodě 7. 5. 2014

.....

Tímto bych ráda poděkovala doc. Mgr. Eriku Gilkovi, Ph.D., za odborné vedení a cenné připomínky při psaní této práce.

Obsah

1. Úvod.....	5
2. Humoreska	7
3. Vývoj české humoresky	9
3.1 První novočeská humoreska	9
3.2 Humoristické časopisy	10
3.2.1 Paleček, milovník žertu a pravdy.....	10
3.2.2 Rachejtle	12
3.2.3 Humoristické listy	13
3.2.4 Paleček/Nový Paleček.....	15
3.2.5 Švanda dudák.....	15
4. Charakteristika postav.....	21
5. Prostředí.....	27
6. Zápletka	32
7. Čas vyprávění	39
8. Způsob a jazyk vyprávění.....	41
9. Závěr	45
Anotace	47
Seznam literatury	48

1. Úvod

V této bakalářské diplomové práci se budu zabývat žánrem humoresky, jež se hojně vyskytovala v humoristických časopisech, zejména pak v druhé polovině devatenáctého století. Cílem práce je poskytnout co možná nejucelenější obraz tohoto žánru a přispět tak k doposud nepříliš probádanému odvětví české časopisecké humoresky.

Práce je strukturovaná do dvou částí. Funkcí první části je představit humoresku obecně a pokusit se o co nejpřesnější definici za použití primární i odborné literatury. První část stručně nastiňuje vývoj uvedeného žánru v horizontu druhé poloviny devatenáctého století a místo zde zaujímá také charakteristika první novočeské humoresky, jakožto předobraz budoucích analyzovaných povídek. Rozsahově výraznou a pro charakteristiku užitečnou částí prvního oddílu je popis historicky významných humoristických časopisů. Všechna uvedená periodika se řadí mezi čtenářsky oblíbené časopisy a jejich devízou je ve většině případů velké časové rozpětí, ve kterých vycházela.

Druhá část je zaměřena na charakteristiku vybraných humoresek, a to prostřednictvím pěti aspektů (charakteristika postav, prostředí, zápletka, čas vyprávění, způsob vyprávění). Tato hlediska poskytují dostatečné množství informací pro vytvoření „základního“ typu humoresky, ve kterém je komického efektu dosahováno zvýrazněním jednoho nebo více uvedených aspektů. Analyzované humoresky jsou vybrány ve snaze postihnout co nejširší časové rozpětí a také typy humoristických časopisů, jež byly uvedeny v první části.

Jak bylo řečeno výše, humoristické časopisy byly v druhé polovině devatenáctého století čtenářsky značně oblíbené a žánr humoresky velmi populární. Tímto argumentem lze odůvodnit velké množství humorných povídek, které byly v průběhu analyzovaného období v časopisech publikovány.

2. Humoreska

Humoreska¹ se z pohledu literární vědy definuje jako krátký epický útvar, pro který je typické zábavné líčení příběhu, jehož jádrem je prostá a úsměvná příhoda, se kterou se čtenář může setkat v běžném životě. Děj humoresky, pro nějž jsou obvyklé zvraty, omyly a nedopatření, které způsobují humorný ráz textu, se odehrává ve svižném tempu a vyústí ve nečekanou pointu. Díky tomuto tempu a také zásluhou zaměření se na situační komiku a odlehčený tón vyprávění v povídce poměrně krátkého rozsahu se humoreska v 19. století řadila mezi jeden z čtenářsky nejoblíbenějších prozaických žánrů.

Mezi útvary významně spojené s humorem řadíme nejen humoresku, ale také anekdotu a humoristický román. Tyto útvary se mohou navzájem prolínat a doplňovat. Anekdota se může rozvinout v humoresku a humoreska v humoristický román, také může obsahovat menší humorné příběhy, které jsou navzájem propojeny postavami nebo prostředím, v němž se odehrávají. Humoresky jsou zpravidla zasazovány do prostředí vojenského, školního, kupeckého, hospodského nebo domácího. Děj může být zasazen do interiéru jedné místnosti nebo se naopak může odehrávat na cestě, nejčastěji výletě.

Pro tento útvar je podstatné vykreslení charakteru ústřední postavy. Jedná se o obyčejného člověka, který respektuje pravidla svého společenského postavení. Většinou je hlavní postavou muž běžného povolání (kupec, hospodský, student, učitel, úředník) nebo muž, který má přesně daný sociální či rodinný status (manžel, milenec, nevěrník, syn). Pokud je protagonistkou žena, jedná se zpravidla o přísnou manželku, hašteřivou tchýni, ženu lehkých mravů nebo hloupou naivní dívku. Autor humoresky volí postavy, které jsou již svým vzezřením či obecně přijímanými stereotypy komické. Povahové rysy postav, jako jsou lenost, lakota, egoismus nebo hloupost, které tradičně vybízejí k satirizování, jsou výrazně spojeny s rysy tělesného vzhledu, jako je tloušťka či naopak přílišná

¹ O žánru humoresky viz příslušné heslo in MOCNÁ, D.; PETERKA, J. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha-Litomyšl: Paseka, 2004, s. 258–261.

hubenost. Příznačným nástrojem karikaturní nadsázky se stávají také jména postav a tituly humoresek. Velmi výrazná je úloha vypravěče, který zpravidla používá lidový jazyk a je prostředníkem mezi postavami a čtenářem, ke kterému se také opakovaně obrací. Vypravěčova neformálnost spolu s rozšafným tónem je jedním z nejvýraznějších výrazových znaků humoresky. Pro daný styl vyprávění je typická nadsázka a lehkost spojená s něžným humorem, který nezraňuje ani neuráží. Není to však podmínkou, humoreska může obsahovat i humor ostřejší, který má tendenci zesměšňovat a netaktně poukazovat na společenské i lidské nedostatky.

V žánru české humoresky je možno sledovat značný výskyt antisemitismu. Do jaké míry je to pouze výsledek stereotypu Žid = mazaný a lakomý člověk s křivým nosem a do jaké společenské a politické situace v 19. století, není jednoduché v textech humoresek odlišit, avšak tento motiv se zde objevuje poměrně často.

Úkolem tohoto útvaru není v první řadě moralizovat, kritizovat či vychovávat, avšak výchovné tendence je možné najít v prvních českých humoreskách, které jsou ovlivněny osvícenským myšlením. Jejím úkolem je pobavit čtenáře, texty plní funkci oddechové a nenáročné literatury. Oddechovou literaturu ovšem v žádném případě nelze ztotožnit s literaturou brakovou. Opoprhování jakýmkoliv žánrem spojeným s humorem a snižování jeho umělecké hodnoty je v české literatuře poměrně častým úkazem. Což je patrné i z výkladu Novákových *Přehledných dějin literatury české*: „Od dob Nerudových, jenž byl po nábězích doby Rubšovy i Bendlovy a po satirickém humoru Havlíčkově jediným českým humoristou vyššího slohu, pěstoval humoristiku umělecky pouze Sv. Čech. Vedle něho vyrojilo se mnoho autorů směšných a ubohých humoresek, vypočítaných jen pro chvilkové obveselení; psali je např. Karel Tůma, Josef Štolba, Václav Štech“²

² NOVÁK, J. V.; NOVÁK, A. *Přehledné dějiny literatury české: od nejstarších dob až po naše dny*. 4. přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Promberger, 1936-1939, s. 800.

3. Vývoj české humoresky

Rozkvět české humoresky se datuje od počátku 19. století. Tento žánr byl inspirován německou literaturou, kde se označoval jako *die humoreske* a který existoval již v předchozím století. Humor a satira jsou však přítomny už v české obrozenecké literatuře,³ kde se objevuje v lidové slovesnosti, v divadle a v obrozenecké poezii Thámovy školy.

Mezi předchůdce humoresky⁴ jsou řazeny sbírky anekdot Antonína Borového *Zrcadlo pošetilostí* (1792) a *Zrcadlo příkladů k naučení a obveselení* (1794). Václav Matěj Kramerius sebral a vydal *Rozličné povídačky k poučení a obveselení* (1808), které měly uvést v praxi jeho komentář v předmluvě k *Českým amazonkám* Prokopa Šedivého. Kramerius vyjadřuje svůj odpor k „hloupým povídačkám, ježto zhoła ani k naučení ani k nejmenšímu myslí vyražení nesloužejí.“⁵

3.1 První novočeská humoreska

Jako první novočeská humoreska se označuje *Justýnčin mistrovský kus* (1818) spisovatele Jana Hýbla. Autor, známý jako vydavatel zábavných časopisů *Rozmanitosti* (1816–1822), *Hyllos* (1820–1821) a *Jindy a nyní* (1828–1831), obnovil tradici vyprávění o bratru Palečkovi, které navazuje na původní naraci o stejnojmenném šaškovi a dvořanovi krále Jiřího z Poděbrad. Humoreska *Justýnčin mistrovský kus*⁶ byla otištěna roku 1818 právě v Hýblově časopisu *Rozmanitosti*. Autor zasazuje příběh do Prahy a představuje české hrdiny: žárlivého mydláře Uryela Křesala a jeho mladou manželku Justýnku, která se pro

³ SKALIČKA, J. *Humor a satira v obrozenecké literatuře*. Olomouc: rektorát Univerzity Palackého v Olomouci, 1986, s. 3.

⁴ HÝBL, J. *Justýnčin mistrovský kus: stoletá humoreska*. 1. vyd. Praha: J. Otto, s. 3-22.

⁵ SKALIČKA, J. *Humor a satira v obrozenecké literatuře*. Olomouc: rektorát Univerzity Palackého v Olomouci, 1986, s. 12.

⁶ HÝBL, J. *Justýnčin mistrovský kus: stoletá humoreska*. 1. vyd. Praha: J. Otto, s. 3-22

záchranu svého manželství vypořádá se třemi neodbytnými, poněmčenými nápadníky prostřednictvím originální lsti. Jedná se o původní českou tvorbu, nepřevedenou z němčiny. To stvrzuje i předmluva Ferdinanda Strejčka ke knižnímu vydání humoresky z roku 1917. V oddílu Posudky a zprávy časopisu *Naše řeč*, který informuje o vydání humoresky, se uvádí: „*Justýnčin mistrovský kus*, první humoreska česká v nové době literatury naší, čte se i dnes ještě zcela pěkně při veškeré naivnosti své. To způsobuje hlavně vtipná, milá řeč její, kterou jasně prosvítá celá dobrácká a čtveračivá povaha spisovatelova. Řeč ta jest protkána lidovými obraty a úslovími, plyne prostě a hladce i bystře, má cosi zálibného do sebe. Žert a vtip ji účinně koření.“⁷

3.2 Humoristické časopisy a jejich přispěvatelé

Pro žánr české humoresky bylo zásadní vydávání humoristických časopisů, kterými jsou 19. století a počátek následujícího století hustě protkány. Bez existence humoristických periodik by humoreska nebyla mezi čtenáři tolik populární a právě zásluhou časopisů bylo následně možné tvorbu jednotlivých autorů uspořádat a vydávat v knižní podobě.

3.2.1 Paleček, milovník žertu a pravdy

Tři muži Václav Filípek, František Hajniš a František Jaromír Rubeš stáli u zrodu humoristického časopisu *Paleček, milovník žertu a pravdy / Na světlo posílán od Fr. Rubeše, Fr. Hajniše a Ještě-Někoho*. Časopis byl vydáván v letech 1841–1847 a obsahuje devatenáct svazků o sedmdesáti až osmdesáti stranách, které jsou volně dostupné v digitalizované formě díky projektu Harvardské univerzity. První svazek obsahuje předmluvu, „která není předmlouvou a pokud by jí byla, tak by jí ani autor nečetl“. Ve verších se zde nastiňuje záměr a obsahová náplň časopisu.

⁷ Jan Hýbl, *Justýnčin mistrovský kus. Naše řeč* 1. 1917, č. 9. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=280>

Následně zaujímají místo humoresky, humorně laděné básně i články a kreslený vtip na závěr každého čísla. František Jaromír Rubeš přispíval do časopisu humoreskami a deklamovánkami, tedy veršovanými humornými útvary určenými k hlasitému přednesu. Rubešův humor byl hravý, neútočný, bez ironizujících tendencí. Autorovým oblíbeným prostředím, do kterého zasazoval své příběhy, byly hospůdky a pivovary, což dokládá následující ukázka: „V pivě život života, / v něm se topí strast i trampota, / jím se krutá žízeň mile hasí, / jím se život pustý krasí, / mudrců v něm leží kámen, / blaha počátek i Amen.“⁸ Hlavními hrdiny bývají pak tradičně řemeslníci.

Za nejznámější Rubešovu humoresku je považována próza *Pan amanuensis na venku aneb Putování za novelou* (1842),⁹ která pojednává o pražském advokátovi vydávajícím se na venkov získat látku pro svoji novelu. Podstatným aspektem tohoto příběhu je humor založený na komických situacích a karikování vesnických typů lidí. Za komický lze označit i fakt, že advokát má za úkol napsat novelu, přičemž se novela sama píše tím způsobem, že autor putuje po venkově. Také nezřídka používaný slovní obrat „nepozdravil u vrbiček“ má původ v této humoresce a váže se ke scéně, kdy je advokát vyšetřován pyšným správcem, kterého předtím nepozdravil.¹⁰ Tato humoreska byla přijímána kritikou velmi pozitivně už v době svého vydání a byly oceňovány především autorovy detailní postřehy z českého života. Mezi další Rubešovy známé humoresky patří *Smutné vyražení ve Hvězdě* (1842) a *Ostří hoši* (1843). Poté, co se v časopisu přestaly publikovat Rubešovy práce, začal *Paleček* upadat a ztrácet na společenském i literárním významu, což vedlo k jeho postupnému zániku.

Nápad vydávat humoristický časopis *Paleček* vzešel od Františka Hajniše, který psal pod pseudonymy Starý Švingulant, František Zdobnický nebo *Paleček* první. Stejně jako Rubeš také Hajniš neholdoval útočnému a satirickému humoru

⁸ FIALA, D. František Jaromír Rubeš. *Databáze knih* [online]. [cit. 2014-03-15].

Dostupné z: <http://www.databazeknih.cz/citaty/frantisek-jaromir-rubes-10213>

⁹ AUTORSKÝ KOLEKTIV. *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století*: slovníková příručka. Vyd. 2. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 230.

¹⁰ AUTORSKÝ KOLEKTIV. *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století*: slovníková příručka. Vyd. 2. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 230.

a preferoval jeho jemné a nenásilné tóny. Mezi úspěšné humoresky tohoto spisovatele lze zařadit *Životopis starého kabátu* (1834).

Václav Filípek, třetí ze zakladatelů časopisu, byl na titulní straně *Palečka* označován jako „Ještě – Někdo“. Plnil funkci redaktora a jako editor dohlížel na jazykovou správnost příspěvků zasílaných do periodika. Snažil se také o svůj vlastní humoristický časopis, který nesl jméno *Turek na mostě pražském* (1851), ale na rozdíl od *Palečka* se neproslavil. Přispíval také do časopisů *Květy* a *Česká včela*, ve které byla poprvé publikována jeho nejznámější humoreska *Osudné kvíčaly* (1839). Autor ji pak vydal znova pod názvem *Ženich v kurníku* ve 14. svazku *Palečka*.¹¹

3.2.2 Rachejtle

Dalším autorem, který vycházel z Rubešových humoresek, byl Václav Čeněk Bendl, píšící často pod pseudonymem Čeněk Stránický. Přispíval do *Humoristických listů* a především spolu s Antonínem Štrauchem, Václavem Jedličkou a Janem Grosem založil časopis *Rachejtle*. Byl vydáván od září 1854 do roku 1855 a jeho vydavatelé psali pod pseudonymy Kilián Chroust (A. Štrauch), Cyprián Štětka (V. Hrdlička) a Damián Šroubek (J.Gros). Kromě Čenka Stránického užíval Bendl i pseudonymu Fabián Čočka.¹²

Časopis *Rachejtle* byl z velké části inspirován svým předchůdcem, časopisem *Paleček*, ve kterém je možno spatřit vedle obdobných témat i příbuznost formálních prvků. Oba časopisy obsahovaly deklamovánky, verše, anekdoty a také humoresky. Časopis *Rachejtle* obsahoval ilustrace k anekdotám, což bylo pro *Paleček* typické. Taktéž oba dva časopisy mají svého „průvodce“, v *Palečku* je to bratr *Paleček* a *Rachejtle* má zase Fabiána Čočku, což je Bendlův pseudonym. V *Humoristických listech* vyšla v roce 1860 humoreska *Tatínkovy*

¹¹ SKALIČKA, J. *Humor a satira v obrozenecké literatuře*. Olomouc: rektorát Univerzity Palackého v Olomouci, 1986, s. 34.

¹² SKALIČKA, J. *Humor a satira v obrozenecké literatuře*. Olomouc: rektorát Univerzity Palackého v Olomouci, 1986, s. 46.

juchty, obecně hodnocená jako nejzdařilejší Bendlův počin v rámci žánrové tvorby. To dokládá i název souboru *Tatínkovy juchty a jiné historky* (1921), který edičně připravil opět Ferdinand Strejček. Jedná se o soubor osmi Bendlových humoresek, z nichž tři byly publikovány v *Humoristických listech*, zbývající texty pak v časopisu *Rachejte*. Bendlův humor je výjimečný ve vyjádření toho, „jak se vznešené a citově ideální stýká s banalitou; např. v povídce *Tatínkovy juchty* pocházejí všechny hrdinovy trýznivé představy o jeho lásce a o budoucím životním údělu z banálních trapných situací.“¹³

3.2.3 Humoristické listy

Dalším a pro žánr humoresky zásadním časopisem byly *Humoristické listy* neboli *Humory*. Tento týdeník vycházel ve velkém časovém rozpětí od roku 1858 až do roku 1941. Vznikl na popud spisovatele Josefa Svátka a nakladatele Josefa Richarda Vilímka a původně se jednalo o časopis vycházející každých pět týdnů. Díky tomuto opatření časopis nepodléhal úřední koncesi. Po pouhém roce trvání se však *Humoristické listy* staly týdeníkem zásluhou vydavatele J. R. Vilímka, kterému se podařilo v nesnadné době proher rakouské armády v Itálii získat koncesi potřebnou pro vydávání *Humoristických listů* jako týdeníku. Později odešel z redakce kvůli finančním neshodám Josef Svátek.

Časopis se stal mezi čtenáři velmi rychle populární, aniž by ovšem slevil z poměrně vysoké literární úrovně. Po roce 1861 se týdeník začal přiklánět z velké části k politickým tématům, což bylo způsobeno rovněž volbami, které v rakouské monarchii toho roku probíhaly. Titulní stranu vždy zdobila zdařilá karikatura a formát připomínal spíše noviny, avšak při srovnání s ostatními českými humoristickými časopisy zjistíme, že takový formát byl téměř pravidlem. První vydání obsahuje také hudební přílohu, jež je dílem „Josefa Leopolda Zvonaře, profesora na varhanickém ústavu v Praze“.¹⁴

¹³ AUTORSKÝ KOLEKTIV. *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století*: slovníková příručka. Vyd. 2. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 18.

¹⁴ *Humoristické listy*. Praha: Josef R. Vilímek, 1858, roč. 1, č. 1. ISSN 20759.

Od roku 1859 se časopis skládal z osmi stran a vycházel jako týdeník. První strana v prvním vydání *Humorů* nesla název Mánům Rubešovým. Informuje čtenáře o tom, že cílem časopisu je navázat na dílo opěvovaného humoristy a inspirovat se jeho obecně uznávaným humorem: „Tak my kladem – posud jenom listy, z nichž snad času ruka věnce svije – na hrob přemilého humoristy, co nám z jeho símě v srdci žije.“¹⁵ V *Humoristických listech* bylo místo jak pro delší humorné útvary – humoresky, tak pro žertovné básničky, satirické postřehy a anekdoty. Jak bylo výše zmíněno, časopis se nebránil ani politickým problémům a vlasteneckým otázkám, které prostřednictvím humoru a karikatury předával svým čtenářům.

Časopis v průběhu svého vydávání měnil svoje podtituly, což naznačovalo jeho aktuální zaměření. Vystřídal podnázvy jako *Politicko-satirický týdeník*, *Obrázkový politicko-satirický týdeník*, *Obrázkový týdeník humoristicko-satirický*, *Archiv českého rozmaru a vtipu* či *Ilustrovaný archiv rozmaru a vtipu*. V roce 1864 vyšly k časopisu přílohy *Bič* a *Blesk*.

Díky rozsáhlému období, ve kterém se *Humory* vydávaly, nelze postihnout všechny přispěvatele od roku 1858 až do ročníku 1941. Ve snaze zachytit vývoj české humoresky v druhé polovině devatenáctého století, je vhodné uvést v první řadě přispěvatele, kteří publikovali zhruba ve stejnou dobu jako autoři časopisu *Paleček*. Jedná se o jejich vrstevníky i pokračovatele, přičemž značná část autorů publikovala ve více periodikách zároveň.

Autorem, kterého lze označit jako následovníka Františka Jaromíra Rubeše, byl Alois Gallat. Tento spisovatel se proslavil jako humorista, přispíval do *Humoristických listů* a zároveň do časopisu *Paleček*. Soubor jeho prací, publikovaných v časopisech, byl vydán Stanislavem Pospíšilem v Chrudimi roku 1860 jako *Humoresky ve verši a próze*. Tato kniha významně zapůsobila na Ignáta Herrmanna, který ji dostal v mládí darem. Cílem Gallatova humoru byla karikaturizace společenských konvencí. Gallat byl znám také jako autor

¹⁵ *Humoristické listy*. Praha: Josef R. Vilímek, 1858, roč. 1, č. 1. ISSN 20759.

deklamované a parodií slavných divadelních her (Shakespearův *Kupec benátský* a Schillerovi *Loupežníci*).¹⁶

Na stránkách *Humorů* se hojně vyskytuje jméno Emanuela Františka Züngela. Nejedná se ovšem o autora původní humoresky, ale o překladatele humoresek cizojazyčných, nejčastěji z německého prostředí.

3.2.4 Paleček/Nový Paleček

V roce 1872 se Jan Otto zasadil o obnovení časopisu *Paleček*, který následně vycházel v letech 1873–1897. Jeho hlavním záměrem byla snaha vytvořit původní český humoristický časopis jako alternativu k již existujícím časopisům německým. Časopis v roce 1887 pozměnil svůj titul na *Nový Paleček*, čemuž odpovídá i nové číslování ročníku. Kromě názvu se měnil i podtitul: od roku 1876 to byl *Humoristický obrázkový týdeník nepolitický*, v roce 1883 *Humoristicko-satirický týdeník nepolitický* a od roku 1885 *Humoristický týdeník nepolitický*. Časopis obsahoval také přílohu s názvem *Šotek*, která vycházela od roku 1882 do roku 1884. Její podnázev „Satyrická příloha k Palečku“ plně vystihoval její ráz. Za zmínku stojí, že stejnojmenná příloha vycházela již od roku 1849 v *Národních novinách*.

3.2.5 Švanda dudák

Dalším časopisem, ve kterém byly publikovány humoresky a který se zasadil o rozkvet tohoto žánru, byl *Švanda Dudák* (1882–1914, 1924–1930). Zakladatelem a častým přispěvatelem byl Ignát Herrmann, který měl s působením v humoristickém časopise zkušenosti, neboť před založením vlastního časopisu byl zaměstnán v redakci *Nového Palečka*.

¹⁶ DUBSKÁ, A. Gallat Alois. In: STROTZER, Milan. *Wwww.amaterskedivadlo.cz* [online]. 2005 [cit. 2014-03-16]. Dostupné z: <http://www.amaterskedivadlo.cz/main.php?data=osobnost&id=4968>

Ignát Herrmann se z velké části inspiroval v *Humoristických listech*, obdivoval jejich strukturovanost i grafickou podobu. Časopis byl již od začátku svého vydávání přijímán velmi příznivě kritikou i čtenáři. Jednalo se o ryze nepolitický český časopis malého (kapesního) formátu, který nebyl ilustrován a který byl v prvních pěti ročnících vydáván Ignátem Herrmannem ve vlastním nákladu.

Švanda dudák se lišil od soudobých humoristických časopisů obzvláště tím, že neobsahoval kreslené vtipy a krátké humorné útvary. Specializoval se na otiskování delších próz, mnohdy na pokračování, což tehdy nebylo pro daný druh časopisu typické. Dobové ohlasy hodnotily jako nedostatek snad jedině to, že časopis nebyl vydáván pravidelně. Nesl se v duchu čistého humoru oproštěného od vulgarismů a hrubých vtipů. Herrmann však neváhal kritizovat estetický vkus svých čtenářů, jak o tom píše Dagmar Mocná: „V dopisech L. Quisovi¹⁷ hovoří s nepřehlédnutelnou trpkostí o pokleslém vkusu běžného čtenáře a o tom, že se mu přizpůsobuje jen s vnitřní nechutí: *Kdybychom do Švandy psali perly a diamanty, obecnstvo půjde přes ně, svojí cestou dále. /.../ Náš čtenář se chce nestydatě smát, aby uznal, že ve věci humor.*“¹⁸

K názvu časopisu se Herrmann nikdy nevyjadřoval, avšak po předchozích zkušenostech z redakce *Palečka*, který také nesl název inspirovaný oblíbenou lidovou postavou, lze předpokládat, že zakladatel přistoupil k analogické inspiraci a periodikum pojmenoval podle protagonisty Tylovy hry *Strakonický dudák*. Herrmannovým cílem bylo vytvořit časopis, který bude humornou formou komentovat českou společnost, poukazovat na její problémy a reflektovat domácí kulturní dění, zejména pak literaturu a divadlo. Jak již bylo výše zmíněno, pro politická témata tu nebylo místo. Časopis nesl podtitul *Poutník humoristický*. Herrmann vydával každoročně sborník čísel, která v příslušném roce vyšly,

¹⁷ Ladislav Quis byl český spisovatel, básník a překladatel (Schiller, Goethe), který spolupracoval s Ignátem Herrmannem v *Národních listech*, avšak díky oční chorobě musel zanechat novinářské práce. Vydal spisy a korespondenci Karla Havlíčka Borovského.

¹⁸ MOCNÁ, D. *Případ Kondelík: Epizoda z estetiky každodennosti*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0312-8, s. 16.

a označoval jej jako Svazek, jednotlivá čísla pak jako sešit. První svazek obsahoval šest sešitů, svazky následujících let čítaly čísel pět. Zpočátku do časopisu Herrmann zařazoval zejména své práce, převážně humoresky, črty a fejetony, a to zejména kvůli nevyhovující finanční situaci, kdy si nemohl dovolit platit redaktory. Postupem času si časopis získával větší množství čtenářů a s nimi spojený větší přísun peněz umožňoval Herrmannovi platit přispěvatele. Preferoval autory, kteří již měli zkušenosti z jiných humoristických časopisů, neboť zamýšlel udržovat pokud možno vysokou uměleckou kvalitu otiskovaných textů. V roce 1886 změnil časopis svůj vzhled – zvětšil se formát, přibyly ilustrace a značně se rozšířil autorský kolektiv. Dominantním přispěvatelem však nadále zůstal Ignát Herrmann.

Od roku 1887 byl nakladatelem časopisu František Topič, který s Herrmannem uzavřel oboustranně prospěšnou dohodu. Spisovatel byl kromě samotného vydávání časopisu zbaven i administrativních povinností, na které byl zásluhou předchozích zkušeností v redakci jiných časopisů zvyklý, avšak tyto úkony ho odváděly od literární tvorby, která byla pro Herrmanna prioritou. Rok 1887 byl pro časopis zlomový jak z důvodu změny vydavatele, tak pro zásadní formální změny. *Švanda dudák* se změnil v čtrnáctideník, za rok vycházelo celkem čtyřadvacet čísel, a s různými přílohami, které byly jeho součástí, časopis sestával z deseti až čtrnácti stran, které neobsahovaly pouze text, ale i velmi zdařilé ilustrace, mezi něž patřila titulní kresba dudáka v podání Mikoláše Alše. Vzhledem k velkému časovému rozpětí časopis prošel mnoha změnami, kdy se vracel k původnímu malému formátu a následně se opět rozšířil a obohatil o ilustrace. Tyto změny byly spojeny s rozpočtem časopisu, který se zvyšoval nebo snižoval podle aktuální finanční situace.

Jak již bylo řečeno, duší časopisu byl Ignát Herrmann, jehož tvorba se nesla ve znamení humoru. Autor psal humoresky, povídky a fejetony pod mnoha pseudonymy, například Vojta Machatý, Švanda nebo Ypsilon. Mezi jeho nejznámější prózy patří humoristický román *Otec Kondelík a ženich Vejvara* (1898). Román vznikl z popudu Herrmannova vydavatele Františka Topiče, toužícího vydat bestseller. Neopomenutelnou roli při vzniku románu měli čtenáři,

kteří si velmi oblíbili postavy rodiny Kondelíkovy, s níž se setkávali v sérii humoresek publikovaných v *Národních listech* od roku 1896.

Příběhy poprvé vycházely již před devíti lety v časopise *Švanda dudák* a v *Národních listech*, ale svou slávu získaly až po roce 1896. Titulní postavy typově přesně zapadají do žánru humoresky. Pan Kondelík je vážený pražský měšťan a malíř pokojů, objemný svou tělesností, žijící poklidným až nudným měšťanským životem spolu se svou laskavou manželkou a dcerou Pepinkou, jejíž roztomilost hraničí s hloupostí. Právě jí se dvoří ženich Vejvara, asketický hubený muž. Z textu kondelíkovských humoresek je zřetelná stálost a typizace postav, která je podstatným rysem žánru. Próza se v roce 1937 dočkala také filmové adaptace v podání režiséra M. J. Krňanského.

Lapidárně charakterizuje Hermannův text Dagmar Mocná v úvodu své kondelíkovské monografie: „Hermannův Otec Kondelík a ženich Vejvara /... / patří k nejkontroverznějším českým literárním dílům. Intenzitou chronických sporů, začínajících od okamžiku, kdy se objevil na knihkupeckých pultech, se řadí k Haškovu Švejкови, Čechovu Matěji Broučkovu či k Máchovu Máji. Nad všemi těmito knihami si česká společnost v různých fázích svého vývoje kladla zásadní otázky, vztahující se k podstatě její existence a k tzv. českému charakteru: Jací jsme? Kam směřujeme? A co vlastně chceme?“¹⁹

Jak již bylo výše uvedeno, po roce 1887 předal Herrmann část pravomocí a úkonů Františku Topičovi, avšak evidenci autorů, kteří publikovali v jeho časopise, si spisovatel vedl sám. V těchto seznamech je možné dohledat také autorské honoráře a korektury článků. Herrmann usiloval o vysokou literární úroveň svého časopisu a pravidelně příspěvky určené k otištění pročítal, aby zamezil případnému otiskování plagiátů.

¹⁹ MOCNÁ, D. *Případ Kondelík: Epizoda z estetiky každodennosti*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0312-8, s. 9.

Karel Šípek (vl. jm. Karel Peška; 1857–1923) přispíval do časopisu už od jeho založení. Mezi další pseudonymy, kterými se podepisoval, patří Terpentinus či Tandariáš. Autorovy humoresky nacházely námět především ve školním prostředí, které díky svému učitelskému povolání důkladně znal.

Václav Štech (1859–1947) byl také jedním z přispěvatelů v prvních letech vydávání časopisu. Kromě své spisovatelské dráhy se zabýval i divadlem, působil jako ředitel Městského divadla na Královských Vinohradech. Je autorem spisů *Maloměstský pepř, hrstka humoresek povídek a šlehů* (1893), *Hloží – humoresky a obrázky* (1896) a *Strniska* (1901). Tematicky se ve svých humoreskách soustředil na městské prostředí s výraznými autobiografickými prvky.

František Procházka (1858–1929) psal pod pseudonymy František Lipín, dr. Motal, Cyrill Makovec, Jaroslav Koláček, Arné Potápka, Mašukulumbus. Pseudonym Franta Župan mu vymyslel Ignát Herrmann poté, co odevzdal nepodepsaný příspěvek do časopisu. Byl autorem maloměstských satirických próz a humoresek, jež byly knižně vydány v souborech *Humoresky* (1885), *Po stopě pravdy* (1901) a *V pavučině satiry* (1904). Kniha *Po stopě pravdy* byla sbírkou příspěvků, které Franta Župan publikoval v časopise *Švanda dudák*. Jeho nejznámějším dílem byl však čtyřdílný román pro děti *Pepánek Nezdara* (1888), který se v roce 1923 dočkal zfilmování Přemyslem Pražským.

V časopise *Švanda dudák* nepůsobili výlučně autoři humoresek, ale také spisovatelé známí ze značně odlišného uměleckého kontextu, kteří si žánr humoresky vyzkoušeli spíše příležitostně. Mezi takové lze zařadit Jaroslava Vrchlického, Josefa Václava Sládka, Svatopluka Čecha, Jaroslava Havlíčka, Marii Majerovou, Ferdinanda Peroutku či Růženu Jesenskou. Anarchistický buřič František Gellner debutoval v tomto časopise již jako šestnáctiletý hoch.

Vydávat humoristický časopis na počátku druhé poloviny 19. století nebylo vůbec jednoduché. Překážky vydavatelům kladly zejména rakouské úřady a s nimi spojené poplatky, jako byly vydavatelská kauce a novinářský kolek. Po roce 1863, kdy byl vydán nový tiskový zákon, měla tištěná média značně

ztíženou působnost, avšak všechny nepříjemnosti jim vynahrazovala velmi rozsáhlá čtenářská obliba. Postupem času však došlo k obratu a rakouská nařízení se omezovala, až postupně zanikla. Svědčí o tom odstranění inzertní daně v roce 1874 a zrušení povinnosti novinářské vydavatelské kauce o dvacet let později.

4. Charakteristika postav

Pro žánr humoresky jsou postavy stěžejní součástí tematického plánu, jsou nositeli základních znaků, které jsou v humoristické literatuře stěžejní a podle kterých jednotlivá díla k humoresce přiřazujeme. Výrazným znakem, se kterým se čtenář setká již na začátku, je pojmenování postav.

Jméno postavy zpravidla charakterizuje hrdinu jako osobnost a prozrazuje, jakým způsobem se bude příběh odvíjet. Tvrzení lze doložit na několika příkladech. Prvním je *pan Grešlička* z povídky *Zlaté hodinky*,²⁰ lakomý pan domácí, jehož jméno humorně dotváří profil postavy. Také postava *pana Kabourka*, který je hrdinou humoresky J. Chaberského *Vyžaloval si*,²¹ odráží typické vlastnosti uvedené postavy. Toto příjmení, které reálně existuje a nese ho v České republice 321 osob,²² je jedním ze slovníkových hesel ve slovníku *Naše jména* a společně s příjmeními Kabous a Kaboň „hledí ke slovu kabiti se = mračiti se.“²³ Jedná se tedy o deminutivum vytvořené příponou -ek od augmentativa Kabour, které vychází od neutrálního substantiva kabous = mrzout. Význam tohoto příjmení plně charakterizuje postavu – zamračeného a hádavého pana Kabourka, který je mezi sousedy známý jako „věčný stěžovatel“ a jeho jediným zájmem je chodit k soudu a žalovat.

Dalším příkladem je humoreska s názvem *U krobiána*²⁴ od autora J. L. Hrdiny, která nese už v názvu jméno hospodského Krobiána. Krobián neboli grobián je hovorové označení pro hrubce a pochází z německého slova Grobian (grob – hrubý + latinská přípona -ian). Hospodský je drsný a hosty obávaný člověk a není vyloučeno, že jeho postava má svůj původ v aktuálním světě, jelikož se objevuje v několika dalších humoreskách z pražského prostředí. Je

²⁰ *Zlaté hodinky. Paleček* 1. 1873, č. 17.

²¹ CHABERSKÝ, J. *Vyžaloval si. Humoristické listy* 2. 1859, č. 1.

²² JANDORA, P. *Naše jména* [online]. 2013 [cit. 2014-04-15]. Dostupné z: <http://www.nasejmena.cz/nj/cetnost.php?typ=prijmeni&id=131004>

²³ KOTÍK, A. *Naše příjmení*. Praha: Jan Kotík, 1897. Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowPageDoc.do?id=3945898>

²⁴ HRDINA, J.L. *U Krobiána. Švanda dudák* 2. 1883, č. 7.-12.

tomu tak například v textu Ignáta Hermanna *Pan Fabian na výletě*,²⁵ v němž se hrdinové při své cestě zastavují právě *U Krobiána*. Jinak tomu není ani u humoresky *Ona není vždycky ona*,²⁶ kde hrdina *pan Zázvor* je k nápadníkovi své dcery štiplavý a ostrý stejně jako koření, po kterém je pojmenován. Mezi postavy, jejichž jméno čtenáři napovídá vývoj děje, patří *strýc Bouchal* z humoresky Ladislava Stroupežnického *Laciný nocleh*.²⁷ V této povídce přijel pan Bouchal navštívit svého synovce, ovšem penzion, v němž měl přenocovat, byl naneštěstí obsazený, tudíž se protagonista se musel vrátit k synovci, na jehož okno se nemohl „dobouchat“.

Jak již bylo výše řečeno, příjmení je frekventovaným prostředkem pro zobrazení osobnosti dané postavy, nelze však opomenout křestní jména, která mají také tendenci prozrazovat vlastnosti hrdinů či zamýšlený vývoj příběhu. Humoresek, v nichž se vyskytuje příznakové křestní jméno, je ovšem mnohem méně než textů s výjimečným příjmením. Jako jeden z mála příkladů se nabízí *Osudný dopis*²⁸ od šifry V. F–K., kde se pan *Inocenc* (latinsky nevinný) dopustí omylu jen kvůli své ženě, která má ve vztahu převahu a pan Inocenc jí nedokáže odporovat. Dalším znakem, který bývá zobrazen prostřednictvím křestního jména, je náboženská či etnická příslušnost. Jedná se zejména o jména signalizující židovský původ, který je chápán v humoreskách devatenáctého století pejorativně. Příkladem je *Abraham Maušeles* z povídky *Jak vypudil soused Vávra žida ze vsi*,²⁹ nebo *Isák Šmaules* z textu *Isák Šmaules a jeho schody*,³⁰ v obou textech se na židovském znění jména podílí také příjmení postavy.

Jména postav nekonotují pouze osobnost a psychické vlastnosti hrdinů, ale také fyzické vzezření. Pro žánr humoresky je tělesná stránka postavy významným aspektem, protože se velkou měrou podílí na karikování a, jak známo, prostřednictvím metonymie lze snadno docílit humorného efektu. Jako příklad se

²⁵ HERRMANN, I. *Pan Fabian na výletě*. *Švanda dudák* 4. 1885, č. 13-18.

²⁶ *Ona není vždycky ona*. *Paleček* 6. 1878, č. 2.

²⁷ STROUPEŽNICKÝ, L. *Laciný nocleh*. *Paleček* 1. 1873, č. 12.

²⁸ *Osudný dopis*. *Paleček* 4. 1876, č. 50.

²⁹ *Jak vypudil soused Vávra žida ze vsi*. *Paleček* 1. 1873, č. 15.

³⁰ STROUPEŽNICKÝ, L. *Isák Šmaules a jeho schody*. *Paleček* 1. 1873, č. 24.

zde nabízí uvést postavu *pana Žaluda* z humoresky *Něco za něco*,³¹ který je malý a zavalitý měšťan nápadně připomínající právě plod dubu. Také postava *pana Topola* v povídce *Moudrý rozsudek* se vyznačuje znaky příslušného stromu; vztah mezi jménem a vzezřením popisuje autor vcelku výstižně: „Hlava kolébala se na neobyčejně dlouhém krku jako Kocourkovský zvon o posvícení, tělo bylo krku přiměřeně dlouhé a dlouhá svíslá pravice nastavena byla ještě tlustou rukavicí.“³² Vysoce funkčním se jeví použití silného kontrastu mezi postavami. Fyzické vlastnosti se v těchto případech většinou doplňují s aspekty psychickými a tvoří ucelený obraz postavy.

Velmi početná skupina pojmenování postav spadá do kategorie obecných názvů, které reflektují příslušnost hrdiny k profesi, sociální skupině, případně odpovídají sociální roli, kterou postava zastává. Do této skupiny spadá velká část humoresek, což je pravděpodobně způsobeno tím, že obecné názvy napovídají čtenáři, zatíženému stereotypy a zkušenostmi, o jaký druh postavy se jedná. Pro humoresku typická šablonovitost postav vyžaduje, aby se čtenář řídil předsudky, které v soudobé společnosti panují. Ve většině povídek humoristického rázu tedy platí, že žid je nepoctivý obchodník, na kterého je třeba pohlížet s despektem, bohatý měšťan je lakomý vykořisťovatel a postava studenta představuje chudého jedince, který svým důvtipem vyzraje nad ostatními.

Vzhledem k početnosti tohoto typu nyní uvedeme více příkladů pro vytvoření uceleného obrazu o využití tohoto prostředku. V povídce *Bílý*³³ vystupují *tři studenti*, kteří přelstí důvěřivého majitele bílého vola, zvíře prodají a získají tak peníze pro svou obživu. Postava *hajného* z humoresky *Chytrost nejsou čáry*³⁴, nese své jméno podle profese, kterou vykonává. Hrdina není zatížen předsudky pramenícími ze svého povolání a jeho jméno je tedy prostředkem zobrazujícím čtenáři prostředí, ve kterém se humoreska odehrává.

³¹ SEHNAL, L. Něco za něco: Jak se vede domácím pánům, kteří neumějí než nájemníky přirážet. *Paleček* 1. 1873, č. 8.

³² TESAR, L. O. Moudrý rozsudek. *Paleček* 1. 1873, č. 19.

³³ Bílý. *Humoristické listy* 1. 1858, č. 3.

³⁴ Chytrost nejsou čáry. *Humoristické listy* 2. 1859, č. 1.

Povídka *Doktorova pomsta*,³⁵ ve které figurují *pan kaplan*, *pan notář*, *pan lékárník* a *pan doktor*, využívá názvů profesí k zobrazení toho, jak jsou navzájem tato zaměstnání propojena a jak na sebe jejich pracovní úkony navazují. Stávají se tak nejdůležitějším aspektem humoresky, jehož prostřednictvím autor tvoří zápletku a dociluje humorného efektu.

Humoreska *Spuštěná střela se někdy vrací*³⁶ s postavou *žida*, který podvedl zákazníka a prodal mu jeho vlastní klobouk, se pečlivě drží stereotypů týkajících se židů a jejich nečestných způsobů obchodování. Postava *cikána* z povídky *Jak se cikán od pana faráře naučil platit*, čtenáři již první větou („Cikán ukradl kapouna.“³⁷) explicitně sděluje, že cikán je zloděj a podvodník. J. L. Hrdina v humoresce *V klerice*³⁸ z prostředí katolického semináře zobrazuje postavu *prefekta*, který se i přes svůj sociální statut osoby, jež má být morálním vzorem pro své žáky, nevyhýbá alkoholu a světskému životu. Humoreska *Drahá bryčka*³⁹ je dalším příkladem humoresky, jejíž hlavní postava je pojmenována podle poslání, které vykonává. Jedná se o *pana faráře*, který stejně jako *pan prefekt* nepředstavuje morální vzor pro věřící. V uvedených případech jsou stereotypy, netradičně pro žánr humoresky, porušovány a ani katolická církev zde není ušetřena karikování a poukazování na její nedostatky.

Postavy pojmenované podle zvířat se v humoreskách vyskytují poměrně často. Je to dáno zejména tím, že autor snadno docílí humorného efektu již zvířecím jménem a otevře se mu tím rozsáhlý prostor pro vytváření komických situací asociačně spojených s vlastnostmi zvířat. Postava *konšela Mňoukala* z Kocourkova v humoresce *Moudrý rozsudek*⁴⁰ je příhodnou ukázkou toho, jak vtipné může být spolu související spojení jména radního a města, ve kterém svou funkci vykonává. Povídka *Kterak si pan Koniček pomohl k bytu*, nespolehá na asociace a humornou situaci explicitně zobrazuje již v úvodu díla: „Nebylo

³⁵ Doktorova pomsta. *Paleček* 6. 1878, č. 3.

³⁶ Spuštěná střela se někdy také vrací. *Humoristické listy* 1. 1858, č. 5.

³⁷ Jak se cikán od pana faráře naučil platit. *Paleček* 1. 1873, č. 23.

³⁸ HRDINA, J. L. V klerice. *Švanda dudák* 2. 1883, č. 7-12.

³⁹ MALIJOVSKÝ, A. Drahá bryčka. *Paleček* 6. 1878, č. 3.

⁴⁰ TESAŘ, L. O. Moudrý rozsudek. *Paleček* 1. 1873, č. 19.

ourodnějšího manželství jako u Koníčků v Praze na Neznámém plácku. Pan Koníček div si nezoufal, vida, kterak mu den ode dne kluků přibývá, a marně vymýšlel prostředky proti tomuto zmáhání se Koníčků a kobylek.“⁴¹ Zvířecí jména se v humoreskách používají i bez odkazů ke zvířecím atributům v podobě asociací a vodítek pro čtenáře. Jako příklad lze uvést *pana Straku*,⁴² jehož postava se nevyznačuje tím, že krade. Zobrazuje otce, který touží vidět truchlit syna nad svou vlastní smrtí. Totéž platí o postavách *manželů Datlových*,⁴³ v jejichž příběhu se neobjevuje žádná spojitost se šplhavým ptákem, humorná situace je vystavěna na postavě čaroděje, který manželský pár podvedl. Používání kontrastu mezi dominantní vlastností člověka a pojmenováním podle zvířete, pro něhož jsou typické diametrálně odlišné, ne-li opačné vlastnosti, zaručuje komický efekt objevující se v humoreskách devatenáctého století.

Téma vlastenectví, které bude podrobněji analyzováno v kapitole zabývající se motivy českých humoresek, je obsaženo i v názvech jednotlivých postav. Jedná se o německá jména či jména zkomolená podle německého vzoru zobrazující zejména postavy, na které čtenář pohlíží s despektem, postavy převážně negativní nebo neoblíbené. V humoresce *Z kasárny*⁴⁴ se objevuje šestnáct vojáků – kamarádů s českými jmény a jediný voják s německým jménem *Walter*. Právě on se stane iniciátorem krutého žertu, za který bude náležitě potrestán. Dalším držitelem německého jména je *baron Nehwizdau*,⁴⁵ poněmčený baron z Nehvizd, který kvůli dívce utratil značnou část bohatství své rodiny a stejně se mu nedostalo obdivu a lásky.

Pro žánr humoresky je z velké části typický jemný a nepřilíš kritický humor, který je spjatý s používáním deminutiv. Tyto tendence jsou velmi dobře rozpoznatelné v oblasti pojmenování, kdy se prostřednictvím zdrobnělých jmen navozuje laskavě úsměvná atmosféra díla. Deminutiva se obvykle objevují ve

⁴¹ NEVŠÍMAL, A. Kterak si pan Koníček pomohl k bytu. *Paleček* 1. 1873, č. 28

⁴² Kterak starý Straka synáčka svého o otce truchlit učil. *Humoristické listy* 1. 1858, č. 3.

⁴³ Jak si Čerták dal čarovati. *Humoristické listy* 1. 1858, č. 5.

⁴⁴ MALIJOVSKÝ, A. Z kasárny. *Paleček* 6. 1878, č. 6.

⁴⁵ BITTNER, J. Lízinka a Lysinka. *Paleček* 15. 1887, č. 24.

jménech dětí, jako například v postavě *Jarouška*, sedmiletého synovce pana Fabiána z povídky *Kterak pan Fabian prodával piano*,⁴⁶ avšak žánr humoresky tuto hranici porušuje a čtenář je velmi často najde i ve jménech dospělých osob. Tyto zdrobněliny, nejčastěji u ženských postav, mají za úkol čtenáři sdělit, o jak milou a křehkou osobu se jedná. Toto tvrzení lze doložit na příkladu *pradleny Rozárky* z humoresky *Věšení prádla*,⁴⁷ která se o svého pána vzorně stará, nebo na postavě *pana Pytlíčka*: „Je na světě sice mnoho pytlíčků, z nichžto mnohý je pořádný pytlík, ale nad našeho Pytlíčka přece není. Dobrák, že ani kuřeti neublíží.“⁴⁸ Používání deminutiv může zastávat i kontrastní funkci, kdy daná postava proti očekávání není hodna takového označení. Platí to o postavě *Lízinky* z textu *Lízinka a Lysinka*,⁴⁹ která svého muže pouze využívá, a něžné pojmenování se k jejímu chování rozhodně nehodí. Pomocí zdrobnělin může autor vyjadřovat také zamilovanost postav. Je tomu tak v humoresce *Jak osud si s lidmi hrá*,⁵⁰ kde lásce *Francínka* a *Rézinky* osud ani rodiče nepřejí a dvojice k sobě najde cestu zpět díky náhodě.

Jak již bylo výše uvedeno, postavy jsou pro žánr humoresky velmi důležité a bez směšných jmen by byly humoresky zásadně ochuzeny o ne jeden komický moment. Může se jevit jako překvapivé, že autoři z velké části vymýšlí pro každou humoresku novou postavu a tedy i nové jméno. Výjimku představuje Ignát Herrmann, který postavy *pana Fabiána* i *pana Kondelíka* používal seriálově v několika svých humoreskách v širokém spektru humoristických časopisů.

⁴⁶ HERRMANN, I. Kterak pan Fabian prodával piano. *Paleček* 6. 1878, č. 8.

⁴⁷ JIŽOVSKÝ, O. Věšení prádla. *Paleček* 6. 1878, č. 30.

⁴⁸ ŠTOLBA, J. Špatné oči a dobré srdce. *Paleček* 1. 1873, č. 23.

⁴⁹ BITTNER, J. Lízinka a Lysinka. *Paleček* 15. 1887, č. 24.

⁵⁰ ŠTOLBA, J. Jak osud s lidmi hrá. *Paleček* 1. 1873, č. 1.

5. Prostředí

Žánr humoresky není pevně svázán s konkrétním prostředím. Prostory, do kterých autoři umísťovali děj svých textů, nejsou ničím neobvyklé a plně korespondují s prostředím, které čtenář humoristických časopisů obvykle znal a ve kterém se také často pohyboval. Jedná se převážně o místa, která se nacházejí v českých zemích (či širěji v areálu Rakouska-Uherska) s výjimkou humoresek přeložených z jiného jazyka. Tyto práce, ať přeložené, či pouze inspirované původní cizojazyčnou humoreskou, pocházejí z velké části z německého jazyka a mají své místo ve většině humoristických časopisů v období druhé poloviny devatenáctého století. Jako příklad humoresky, o které se lze domnívat, že je nepůvodní, můžeme uvést práci Václava Beneše-Šumavského *Šikovatel Petráš*,⁵¹ která je zasazena do chorvatského prostředí a hlavním hrdinou je titulní polský voják.⁵² Mezi výjimky patří povídka od Julia Zeyera *Krásné zoubky*,⁵³ zasazená z velké části do Paříže, avšak její začátek a konec je pevně ukotven v prostředí dobře známé habsburské říše.

Výjimkou jsou povídky odehrávající se „na cestě“. Jedná se o příběhy, které popisují průběh cesty hlavního hrdiny, v nichž jsou humorné situace úzce spjaty se samotným cestováním a omyly s ním spojené. Děj se odehrává převážně ve vlaku a v nádražních hostincích, které poskytují velké množství situací vhodných ke komickému zpracování. Jako zástupce této skupiny humoresek lze uvést povídku O. Pinkase *Čtvrtá cesta*,⁵⁴ v níž se *Pan Houžvička s Panem Šroubkem* potýkají s nástrahami cestování již počtvrté, jak je zřejmé již z jejího samotného názvu. Tato povídka popisuje cestu do Mnichova, další pak do

⁵¹ BENEŠ-ŠUMAVSKÝ, V. *Šikovatel Petráš*. *Paleček* 6. 1878, č. 22.

⁵² Důkazem pro tvrzení, které by se přiklánělo k nepůvodnosti uvedené humoresky, je kromě neobvyklé národnosti hlavního hrdiny, jeho jména a prostředí rovněž skutečnost, že autor se živil jako překladatel a v humoristických časopisech se objevovaly kromě jeho původní tvorby také přeložené, nepůvodní práce.

⁵³ ZEYER, J. *Krásné zoubky*. *Paleček* 1. 1873, č. 5.

⁵⁴ PINKAS, O. *Čtvrtá cesta*. *Paleček* 6. 1878, č. 6.

Benátek.⁵⁵ Humoreska, která se taktéž odehrává „na cestě“, ale není spojena s cestováním vlakem, nýbrž s koňským povozem, je text *Drahá bryčka*.⁵⁶ V této povídce autor popisuje cestu lakomého faráře od svého přítele na bryče, kterou je nucen si kvůli dešti objednat a jejíž vozka lakotného zákazníka napálí a připraví jej o mnoho peněz. Komické vyústění situace je zde úzce spjata s motivem cesty, kdy kočí vozí faráře opakovaně kolem rodné vesnice a vybírá od něj další peníze.

Značná část humoresek se odehrává v pražském prostředí, v místech, která jsou pro čtenáře dobře známá. Dominantou pražského prostředí jsou pivnice, které autorům poskytují příhodné místo pro zasazení příběhu s humornou tematikou. Hostince nebyly určeny pouze ke konzumaci alkoholu, byla to místa, kde se lidé setkávali a která považovali za zdroj informací. Avšak kombinace alkoholu (zejména piva) a rozdílných typů osob, které taková zařízení navštěvují, funguje jako zdroj inspirace v mnoha časopisecky publikovaných humoreskách. Jednou z nich je humoreska J. L. Hrdiny *U krobiána*,⁵⁷ odehrávající se ve výše zmíněném prostředí pivnice, kterou vede velmi nerudný hostinský, k němuž odkazuje již titul prózy. Je zřejmé, že hospoda *U krobiána* má předlohu v reálné hospodě. Byla zmíněna v humoresce, která prostředí pražských hospod také dobře reflektuje, totiž v povídce Ignáta Herrmanna *Pan Fabian na výletě*.⁵⁸ Kromě hospody *U krobiána* zde figurují další dvě pivnice, z nichž podnik *Na Vikárce* funguje doposud. Jako zdroj informací je hospoda využívána v povídce *Pomsta Lokálkáře*,⁵⁹ která poskytuje novináři materiály pro jeho články a díky níž je o mnohých věcech informován jako jeden z prvních. Humoreska odehrávající se výlučně v hostinci nese název: *Proč se stala Lidka nedůvěřivou*, kde titulní postava je zaměstnána jako sklepnice.⁶⁰ Právě lokalizací povídky a Lidčiným povoláním coby zdrojů komiky se text řadí mezi ukázkové příklady humoresek

⁵⁵ Otto Pinkas byl známý svými cestami do zahraničí (Itálie, Španělska, Švýcarska a Francie), což se promítlo nejen v cestopisech, ale i v humoreskách, pro které je tematika cestování do zahraničí příznačná.

⁵⁶ MALIJOVSKÝ, A. Drahá bryčka. *Paleček* 6. 1878, č. 3.

⁵⁷ HRDINA, J. L. U Krobiána. *Švanda dudák* 2. 1883, č. 7–12.

⁵⁸ HERRMANN, I. Pan Fabian na výletě. *Švanda dudák* 4. 1885, č. 13–18.

⁵⁹ Pomsta lokálkáře. *Paleček* 4. 1876, č. 48.

⁶⁰ Proč se stala Lidka nedůvěřivou. *Paleček* 1. 1873, č. 11.

z hospodského prostředí. Hospoda slouží také jako místo, v němž postavy utrácí své výplaty a pak se jim nedostává peněz na běžný život. Tento motiv je možné spatřit v humoresce *Spuštěná střela se někdy také vrací*,⁶¹ kde je pan Mikšíček nucen koupit si nový klobouk od žida, protože propil téměř celou svoji výplatu; podobně povídka *Stará a nová peněženka*⁶² popisuje nehodu pana Peroutky při cestě z pivnice. Bylo „prvního“, pan Peroutka měl po výplatě, velmi se opil a kvůli své nepozornosti byl okraden.

Vojenské prostředí je místem, které není v humoreskách tak populární jako prostředí hospodské, ale nelze ho opomenout a nezmínit práce, pro které je toto prostředí typické. Jedním z důvodů zasazení povídek do takových míst je stereotypizace, jež je s tímto prostředím spojená. Název humoresky A. Malijovského *Z kasárny*⁶³ anticipuje, do jakého místa bude zasazen příběh a s jakými postavami se v něm čtenář setká. Zmíněná povídka *Šikovatel Petráš*⁶⁴ se také odehrává na vojenské základně, která sousedí se zahradou chorvatské zahradnice – objektem touhy velitele základny.

Pro postavy myslivců a hajných je typické prostředí lesů a hájoven, které upouští od tradiční humoresky zasazené do pražského prostředí. Hájovna či myslivna funguje nejen jako domov hajného nebo myslivce, jedná se také o místo, kde se schází společnost a plní tak funkci městského hostince. Tento jev můžeme spatřit v humoresce *Doktorova pomsta*,⁶⁵ která se odehrává v prostředí myslivny a je pro obyvatele města místem setkávání. Povídka *Chytrrost nejsou čáry*⁶⁶ je také zasazena do lesnického prostředí, přesněji do lesnické chalupy, ve které se odehrává příběh dějově vystavěný na sázce mezi hajným a myslivcem.

⁶¹ *Spuštěná střela se někdy také vrací. Humoristické listy 1. 1858, č. 5.*

⁶² *Stará a nová peněženka. Paleček 1. 1873, č. 7.*

⁶³ MALIJOVSKÝ, A. *Z kasárny. Paleček 6. 1878, č. 6.*

⁶⁴ BENEŠ-ŠUMAVSKÝ, V. *Šikovatel Petráš. Paleček 6. 1878, č. 22.*

⁶⁵ *Doktorova pomsta. Paleček 6. 1878, č. 3.*

⁶⁶ *Chytrrost nejsou čáry. Humoristické listy 2. 1859, č. 1.*

Prostředí katolické církve, ať už klášterní nebo školní, je u autorů humoresky poměrně populární, protože katolická církev byla vhodným objektem ke komickému zpracování. Přísný řád a nařízení, jimiž jsou postavy v kláštřích svázány, jsou zaručeným receptem na to, jak poukázat na nedostatky postav překračujících tyto příkazy. Tento motiv najdeme v povídce *V semináři*,⁶⁷ která naznačuje místo dějiště již svým názvem. Prostředí semináře je zde vykresleno jako místo strnulé a nevhodné pro život mladých lidí, kteří se proti přísnému řádu bouří a jsou za to přísně trestáni. Další humoreskou, jež je umístěna do katolického prostředí, je povídka J. L. Hrdiny *V Klerice*,⁶⁸ kde se mladý žák snaží osvobodit od vlivu prefekta a zkoumá hranice jeho trpělivosti. Právě na interiéru prefektovy pracovny je patrný kontrast s asketickým prostředím školy, neboť pokoj je zařízen o poznání luxusněji a vybaven výdobytky světského života, jako jsou alkohol a tabák.

Místem pozoruhodným, avšak nikoliv ojedinělým je prostředí domova. Toto dějiště se vztahuje zejména k pražským domům, rozděleným na jednotlivé byty a jejich nájemníky. Lokalizace humoresky do mimopražského domácího prostředí není tak častá, ale nelze ji úplně opomenout. Povídka *Jak si Čerták dal čarovati*⁶⁹ je význačná právě tím, že je zasazena do prostředí statku, domova manželů Datlových, přičemž umístění příběhu hraje významnou roli pro jeho humorné vyústění. Také povídka Rudolfa Kutiny *Noční cestou*⁷⁰ nepochází z pražského prostředí; je zasazena do fiktivního města Umělkova a odehrává se v domě, v němž bydlí dva milenci a potají se v noci navštěvují.

Prototyp výše zmíněného pražského umístění představuje titul *Heslo*⁷¹ od Vojty Machatého. Odehrává se v Podskalské ulici v Praze, v bytě manželů Měchurových, a pointa je úzce spjata s postavou domovníka a s domem, ve kterém se byt nachází. Povídka, která popisuje příběh nájemníka snažícího

⁶⁷ V semináři. *Paleček* 1. 1873, č. 12.

⁶⁸ HRDINA, J. L. V klerice. *Švanda dudák* 2. 1883, č. 7–12.

⁶⁹ Jak si Čerták dal čarovati. *Humoristické listy* 1. 1858, č. 5.

⁷⁰ KUTINA, R. Noční cestou. *Paleček* 15. 1887, č. 37.

⁷¹ MACHATÝ, V. Heslo. *Švanda dudák* 1. 1882, č. 1–6.

se zbavit ženy, která se za něj chce provdat, nese název *Osudný klíč*.⁷² Jejím autorem je Emil Ludvík a byt, ve kterém se humoreska odehrává, se nachází na Smíchově v Praze. Dalším modelovým příkladem povídky, jež je umístěna na pavlač bytu, který obývá hlavní postava, je práce Otakara Jižovského *Věšení prádla*.⁷³ Humoreska vystavěná na situační komice při stěhování z jednoho bytu do druhého nese název: *Co ve starém bytě zůstalo*⁷⁴ a jejím autorem je Ignát Herrmann.

Existují humoresky, pro které není místo zasazení příběhu důležitým prvkem a zmiňují se o něm jen velmi sporadicky. Humorné vyústění situace v takových případech nijak nesouvisí s dějištěm příběhu. Tento jev je možné doložit na humoresce *Proč pan Franěček nešnupe*,⁷⁵ jejíž ráz by změna prostředí (hospoda, Divoká Šárka, byt pana Franěčka) nijak nenarušila. Mezi tento druh je možné zařadit i humoresky, jejichž místa zasazení příběhu se střídají a nelze blíže určit prostředí dominantní. I při určitém pohybu mezi několika místy se však nejedná o typ humoresky označovaný jako „na cestě“, pro niž je právě ona cesta důležitým aspektem příběhu. Povídka, pro kterou je střídání míst typické, se jmenuje: *Ona není vždycky ona*.⁷⁶ V průběhu jejího děje se čtenář ocitá ve třech různých prostředích, které jsou pro vyprávění stejně podstatné.

⁷² LUDVÍK, E. Osudný klíč. *Švanda dudák* 2. 1883, č. 7–12.

⁷³ JIŽOVSKÝ, O. Věšení prádla. *Paleček* 6 1878, č. 30.

⁷⁴ HERRMANN, I. Co ve starém bytě zůstalo. *Švanda dudák* 5. 1886, č. 6.

⁷⁵ Proč pan Franěček nešnupe. *Paleček* 6. 1878, č. 51.

⁷⁶ Ona není vždycky ona. *Paleček* 6. 1878, č. 2.

6. Zápletka

Humorného účinku je v humoreskách dosahováno rozličnými uměleckými postupy. Žánr nemá jasně definované prostředky, kterými autor tvoří jeden z hlavních znaků humoresky – komický účinek. Díky této technické i tematické uvolněnosti je poněkud obtížné definovat autorské postupy při konstrukci zápletky díla, avšak je možné pozorovat několik způsobů, které se v humoreskách vyskytují nejčastěji.

Důležitou roli přitom hraje pointa, na které je velmi často založena komičnost celé povídky a díky níž je možné ji klasifikovat jako humoresku vůbec. Existují také povídky bez pevně dané zápletky, k jejímuž vyústění by celý příběh již od začátku směřoval. Množství takových prací je omezené, ale existují a je nutné je v práci uvést jako protiklad k humoreskám syžetovým. V tomto případě je humor založen na jiných aspektech, jako jsou pojmenování postav, prostředí, ve kterém se povídka odehrává, či jazykové prostředky v textu užití. Je však velmi běžné, že se pointa i výše uvedené aspekty doplňují a společně se podílejí na komice humoresky.

Humoresku založenou více na drobných humorných scénách než na vygradované pointě představuje práce J. L. Hrdiny *V klerice*,⁷⁷ kde mladý žák-uličník svou všetečností zničí prefektovi byt i šatník a je po zásluze potrestán. Trest ovšem nepředstavuje výrazné završení děje a humoreska nesměřuje k vypointovanému závěru s předpokládanou komikou. Humorné situace jsou nastiňovány postupně, prostřednictvím chlapcových omylů a prohřešků v místech učitelovy pracovny, kam patří konzumace prefektova alkoholu a následné převléknutí se za představeného nebo zničení nástěnných hodin. Závěr humoresky je pojat minimalisticky, není téměř popsán trest, který chlapce čekal, a lze předpokládat, že pro autora nebylo vyústění situace důležité, preferoval již zmíněný zábavný průběh humoresky.

⁷⁷ HRDINA, J. L. *V klerice*. *Švanda dudák* 2. 1883, č. 7–12.

Obdobná situace nastává rovněž v humoreskách *Pan Fabian na výletě*⁷⁸ a *Sestřenice přijede*.⁷⁹ Tyto práce jsou založeny na humorném rozvíjení příběhu, neobsahují téměř žádnou pointu a závěru práce je věnováno velmi málo pozornosti. V Herrmannově povídce *Pan Fabian na výletě* se vypráví příběh titulního muže a jeho přítele, kteří si vytyčili velmi vzdálený cíl svého výletu. Jelikož bylo velké teplo, zastavovali se průběžně v několika pivnicích, kde se opili a cíle nedosáhli. Humorný efekt mají vzájemné promluvy mužů, kteří se ujišťují, že je důležité si odpočinout a osvěžit se pivem, což přirozeně vede k odkládání cesty.

Karel Šípek se v humoresce *Sestřenice přijede*, pokouší dosáhnout humorného efektu pomocí srovnávání dvou chlapců, jemného a vychovaného Karlíka a hrubého svůdníka kadeta. Oba se přitom zajímají o Karlíkovu sestřenici Otylku, která podlehne hrubému kadetovi. Tato povídka, označena v časopise *Švanda dudák* jako humoreska, však postrádá téměř všechny znaky pro žánr typické, obzvláště vtípnost. Je možné, že cílem byla snaha o morální poučení, které však v tomto žánru není zcela obvyklé.

Velká část humoresek je založena na výrazné zápletce a často také pointě, jejímž úkolem je umocnit celkový dojem povídky. Předpokladem je humorný ráz zápletky i pointy a je nespočet postupů, jak toho dosáhnout.

Jedním z takových způsobů je vytvoření zápletky, v níž je humorná situace spojena s láskou, ať již opětovanou, neopětovanou, anebo neschvalovanou okolím. Jedním z příkladů, který spadá do kategorie humoresek s výrazným tématem lásky, je povídka Josefa Štolby *Jak osud s lidmi hrá*.⁸⁰ Vypráví příběh milenců Francínka a Rézinky, mezi kterými nastane rozepře kvůli hlouposti, rozejdou se a ze vzdoru si pomocí inzerátu hledají nové partnery, které však, jak uvádějí, „nemohou již nikdy více milovat“. Humorná pointa příběhu je založena na schůzce „naslepo“, kdy si oba protagonisté chtějí najít nové protějšky, avšak

⁷⁸ HERRMANN, I. Pan Fabian na výletě. *Švanda dudák* 4. 1885, č. 13–18.

⁷⁹ ŠÍPEK, K. Sestřenice přijede. *Švanda dudák* 5. 1886, č. 9.

⁸⁰ ŠTOLBA, J. Jak osud s lidmi hrá. *Paleček* 1. 1873, č. 1.

shodou náhod se zde opět shledají a děj končí jejich svatbou. Dalším humorným efektem, jenž provází čtenáře celým příběhem humoresky, je střídání názorů na Francínka, které mění Rézinčini rodiče podle toho, jak jejich dcera o svém příteli před nimi mluví.

Podobné schéma, v němž figuruje téma lásky, naplňuje povídka Julia Zeyera *Krásné zoubky*.⁸¹ Její protagonista Zdeněk se na karnevalu zamiluje do zadané dívky a po roce stráveném v zahraničí, kde se léčil z nešťastné lásky, je pozván ke svému strýci, aby poznal jeho novou, mladou manželku. Humoreska je zakončena výraznou pointou, když Zdeněk zjistí, že strýcovou manželkou se stala jeho bývalá láska a její zuby, které na ní nejvíce obdivoval, jsou pouze protéza. Nečekaný závěr, obzvláště pak humorná situace spojená se zubní náhražkou, je ukázkovým příkladem zručně vypointovaného příběhu.

V práci Václava Beneše Šumavského *Nemilé a milé překvapení*⁸² se snoubí téma lásky a moment překvapení, který je hlavním aspektem zápletky. Příběh je založen na komické situaci, při které manžel podezírá svoji ženu z nevěry, neboť najde mužský kožich ve skříni. V té chvíli se projeví duchapřítomnost milence, který se objeví v ložnici s vysvětlením, že se jmenuje Josef Stein, je prodejcem kožichů a že jeho manželka mu chtěla jeden pořídit k výročí svatby. Obelhávaný muž se cítí zahanben, kožich muži zaplatí a manželka se dočká velké omluvy.

Další humoreskou, která spadá do této kategorie, je titul *Donjuan Kalina*⁸³ od Václava Hese. Zápletka je postavena na vztahu mezi paní notářovou a mladým studentem Kalinou, jenž se o sobě domnívá, že je velmi schopným svůdcem žen. Svým „šarmem“ působí v průběhu večera i na paní notářovou, a když si je téměř jist, že byl ve své činnosti úspěšný, vtiskne mu jeho vyvolená při tanci lísteček s penězi a vzkazem: „Přilepšete si, chudáčku“.⁸⁴ To Kalinu nesmírně poníží a také

⁸¹ ZEYER, J. Krásné zoubky. *Paleček* 1. 1873, č. 5.

⁸² BENEŠ-ŠUMAVSKÝ, V. Nemilé a milé překvapení. *Paleček* 3. 1875, č. 3.

⁸³ HES, V. Donjuan Kalina. *Švanda dudák* 1. 1882, č. 1–6.

⁸⁴ HES, V. Donjuan Kalina. *Švanda dudák* 1. 1882, č. 1–6.

uvede na pravou míru jeho svůdcovské schopnosti. Student se paní notářové pomstí tak, že poskytne jejím jménem peníze na Národní divadlo, což komentuje slovy: „Tak se jí nejlépe pomstím – poněvadž je Němkyně!“

Humoresek, jejichž zápletka a humorné vyústění situace je silně spjata s alkoholem, je poměrně značné množství. Motiv alkoholu, zejména pak piva, je pro tento žánr stěžejní, jelikož se prostřednictvím jeho nadužívání velmi dobře dosahuje humorného efektu a neobvyklých situací, o kterých se lze domnívat, že by se střízlivému člověku nestaly. Takovou povídkou je humoreska Vojty Machatého *Heslo*.⁸⁵ Vypráví příběh paní Měchurové a jejího lakomého manžela, který ji nutí zapamatovat si a požadovat po něm při pozdním návratu z hostince hesla pro vpuštění do bytu. Jednoho dne se však v hostinci opije, při návratu domů si na heslo nemůže vzpomenout, manželka ho do bytu nevpustí a protagonista musí žádat o laskavost domovníka. Vedle alkoholu se zde také vyskytuje motiv pomsty, který je možné vypořádat v neoblomném rozhodnutí manželky neotevřít dveře, což plně koresponduje s požadavky jejího manžela před konzumací alkoholu. Jedná se však o pomstu škodolibého rázu s humorným efektem, která nemá za cíl protagonistovi uškodit.

Další povídkou, ve které figuruje alkohol jako spouštěč humorné situace, je humoreska Emila Ludvíka *Osudný klíč*.⁸⁶ Ta popisuje snahu pana Kalendy zbavit se zodpovědnosti a útekem vyřešit situaci, ve které se nachází, jeho bytná jej totiž chce oženit se svojí dcerou. Muž naplánuje lest, ve které bytné oznámí jeho přeložení do jiného města, přestěhuje již všechny své věci do nového bytu a vydá se tento úspěch oslavit. Naneštěstí se opije, vrací se známou cestou domů a pod silným vlivem alkoholu si neuvědomí, že se přestěhoval a bydlí jinde. Pointa humoresky spočívá v nalezení pana Kalendy v posteli jeho bytnou, která je šťastná, že se nájemník vrátil, a svatbě s její dcerou již nestojí nic v cestě.

⁸⁵ MACHATÝ, V. *Heslo*. *Švanda dudák* 1. 1882, č. 1–6.

⁸⁶ LUDVÍK, E. *Osudný klíč*. *Švanda dudák* 2. 1883, č. 7–12.

V humoresce *Stará a nová peněženka*⁸⁷ chce protagonista vyzrát nad ostatními tím, že do své staré peněženky nařeže noviny, do nově koupené vloží svoji hotovost a při cestě domů starou zahodí s cílem napálit potenciální nálezce. Je však po výplatě a pan Peroutka hojně utrácí vydělané peníze v pivnici. Již značně opilého jej při cestě domů přepadnou a protagonista omámen alkoholem odevzdá zloději novou peněženku se zbytkem výplaty namísto staré, jež obsahuje noviny.

Povídky založené na omylu protagonistů jsou další z kategorie humoresek, pro něž je typická výrazná zápletky, v tomto případě je hlavním podnětem nedopatření, ke kterému dochází z rozličných důvodů. V povídce *Osudný dopis*⁸⁸ jde o příběh paní Malíčkové, která najde v zásuvce stolu své dcery dopis, ve kterém se píše, že je zamilovaná a chce utéct se svým milencem. Jelikož je dcera u své tety, matka donutí svého manžela k rychlé akci a společně se vydají za dcerou s cílem zabránit jejímu útěku. Dívku zastihnou velmi překvapenou a následně se jim dostane vysvětlení, že domnělý dopis od přítele je částí scénáře hry, ve které jejich dcera účinkuje.

Další humoreskou spadající do této skupiny je povídka *Ona není vždycky ona*.⁸⁹ V ní dochází k jednomu velkému nedorozumění způsobenému zmateným počínáním služky, která poplete adresáty dopisu a nastane zmatená, bizarní situace. Adresát pan Vysoký si myslí, že pisatel pan Horský chce za ženu jeho dceru, která se nemůže vdát, avšak Horský netouží po jeho dceři, ale po samičce drozda, která by tvořila pár s jeho drozdím samečkem. K rozuzlení složité zápletky dojde při návštěvě pana Vysokého, kdy se pisatel potká jak s dcerou Vysokého, tak se svojí vyvolenou, jejímuž otci byl původně určen zmíněný dopis. Dojde k vysvětlení situace, kdy otec pravé nevěsty ze strachu z ostudy kvůli trapnému omylu povolí dříve odmítaný sňatek a jako svatební dar dostanou novomanželé drozdí samičku od pana Vysokého, po které ženich toužil.

⁸⁷ Stará a nová peněženka. *Paleček* 1. 1873, č. 7.

⁸⁸ Osudný dopis. *Paleček* 4. 1876, č. 50.

⁸⁹ Ona není vždycky ona. *Paleček* 6. 1878, č. 2.

Otto Pinkas popisuje v humoresce *Čtvrtá cesta*⁹⁰ omyl dvou přátel, kteří se vydali do Mnichova vlakem a při čekání na hranicích si popletli vlak a nastoupili do spoje směřujícího do Plzně. To ovšem ještě není dějové rozuzlení, pointu představuje situace, kdy se oba pánové setkají se svými manželkami v Plzni, do které v noci předešlého dne přijeli, a stále se domnívají, že se nacházejí v Mnichově a že jejich manželky je přijely navštívit.

Zápletka velké části humoresek je založena na podvodu, oklamání nebo ošizení protagonisty. Prostřednictvím těchto lží pak dochází k výraznému humornému efektu, ve kterém se zápletka a mnohdy i pointa nese. V povídce *Bílý*⁹¹ se tři pražští studenti dopustí na majiteli bílého vola podvodu, když jej oklamou a slíbí mu, že si zvíře vezmou do Prahy „na studie“ a vrátí mu ho vychované a vzdělané. Vola však prodají a odjedou do Prahy, kde se jeho majitel chce se svým zvířetem sejít. V závěru studenti zavedou starého majitele vola do ordinace doktora Bílého a tam je onen muž překvapen, „jak velký pán se z jeho vola stal,⁹² ale jeho nerudnosti, jak říkal později manželce, ho nikdo na studiích neodnaučil.

Také v humoresce *Spuštěná střela se někdy také vrací*⁹³, dochází k podvodu, kterému je vystaven pan Mikšíček, když si chce koupit nový klobouk od žida. Ten mu však prodá zpět jeho původní, který protagonista vyhodil a žid jej následně našel. K rozuzlení zápletky dochází až u Mikšíčka doma, kde staronový majitel zjistí, že „nový klobouk“ je podepsán jeho vlastním jménem.

Povídka z lesnického prostředí *Chytrost nejsou čáry*⁹⁴ nastiňuje příběh lesníka, který si chce udělat legraci z hajného a vyzve jej, aby ukázal své střelecké umění. Ten však nemůže, protože v době jeho nepřítomnosti mu lesník všechny náboje zabavil. Při další návštěvě mu opět náboj z pušky vytáhne a znovu ho vyzve, aby se procvičil ve střelbě. V této chvíli dochází k vysvětlení zápletky

⁹⁰ PINKAS, O. *Čtvrtá cesta. Paleček* 6. 1878, č. 6.

⁹¹ Bílý. *Humoristické listy* 1. 1858, č. 3.

⁹² Bílý. *Humoristické listy* 1. 1858, č. 3.

⁹³ *Spuštěná střela se někdy také vrací. Humoristické listy* 1. 1858, č. 5.

⁹⁴ *Chytrost nejsou čáry. Humoristické listy* 2. 1859, č. 1.

a pointě příběhu, když hajný odmítne střílet na dveře a vybere si čuníka, kterého zastřelí. Překvapenému lesníkovi následně sdělí, že si jeho lsti všiml již při první návštěvě a od té doby nabíjí pušku dvěma náboji.

V humoresce Josefa Havlíčka *Nový byt* dojde ke lsti při stěhování, když původní obyvatel nabídne novému nájemci Šťovičkovi klíč od domu, který bude při pozdních příchodech domů potřebovat. Nový nájemník souhlasí, klíč odkoupí, avšak při návratu domů Šťoviček zjistí, že „klíč je ohromný, velký jako pistol, široký jako houfnice“.⁹⁵ Bývalý nájemce pana Šťovička napálil, prodal mu klíč nejméně desetkrát větší, a Šťoviček pak musel strávit noc na lavičce v parku.

*Doktorova pomsta*⁹⁶ je povídkou, která nese hlavní téma humoresky již ve svém názvu. Jde o příběh lékaře, který byl odvolán k případu z hostince, kde hrál karty a velmi se mu dařilo. Protože sklidil škodolibý posměch od svých přátel, které ve hře porazil, slíbil si, že se jim pomstí. Všichni jeho spoluhráči byli osobami veřejně činnými, a proto nechal poslíčkem jednoho po druhém odvolat k případu, pro nějž byl výkon jejich povolání důležitý. Na konci se v hostinci nenachází ani jeden z hráčů, kteří se doktorovi posmívali a byli na jeho příkaz odvoláni k neexistujícímu případu.

⁹⁵ HAVLÍČEK, J. *Nový byt*. *Paleček* 4. 1876, č. 50.

⁹⁶ *Doktorova pomsta*. *Paleček* 6. 1878, č. 3.

7. Čas vyprávění

Čas vyprávění představuje kategorii, která se vyvíjí a mění v jednotlivých povídkách nejméně ze všech uvedených aspektů, jež humoresku konstituují.

Převážná část analyzovaných prací dodržuje chronologickou posloupnost děje, což je pro tento žánr typické a žádoucí. Není obvyklé, aby byl příběh humoresky podán retrospektivně, neboť čtenář by již od začátku znal rozuzlení zápletky a přišel by tak o humorný požitek. Retrospektivní posloupnost příběhu také omezuje možnost docílit humorného efektu prostřednictvím pointy, která, jak již bylo několikrát zmíněno, má výsadní postavení v žánru české časopisecké humoresky. Není obvyklá ani rámcová či paralelní posloupnost, která by sice nebyla natolik rušivým elementem, přesto však v humoreskách nenajdeme více příběhů, které se podílejí na ději. Přítomnost několika časových rovin se v analyzovaném vzorku humoresek rovněž nevyskytla ani v jednom exempláři. Nenalezneme zde ani složitější, kombinované časové posloupnosti, které jsou známé z jiných literárních žánrů tehdejší prozaické produkce.

Humoreska se tedy omezuje na „klasickou“ lineární posloupnost, což mimo jiné úzce souvisí s tím, že analyzované práce byly publikovány v humoristických časopisech vydávaných v poměrně velkých nákladech. Jejich redaktori vyžadovali příběhy jasně srozumitelné a dostupné pro velkou masu čtenářů skládající se z různých sociálních a profesních skupin.

Typy časů ve vyprávění mají opět jeden výrazný druh, a sice objektivní. Čas objektivní čtenář nevnímá v rámci fikce a má tendenci ho ztotožňovat s časem reálným. Jako příklad lze uvést nespočet analyzovaných humoresek, jmenovitě *Proč se stala Lidka nedůvěřivou*,⁹⁷ *Nemilé a milé překvapení*,⁹⁸ *Noční cestou*⁹⁹ a *Kterak pan Fabian prodával piano*,¹⁰⁰ pro které je typické objektivní

⁹⁷ Proč se stala Lidka nedůvěřivou. *Paleček* 1. 1873, č. 11.

⁹⁸ BENEŠ-ŠUMAVSKÝ, V. Nemilé a milé překvapení. *Paleček* 3. 1875, č. 3.

⁹⁹ KUTINA, R. Noční cestou. *Paleček* 15. 1887, č. 37.

¹⁰⁰ HERRMANN, I. Kterak pan Fabian prodával piano. *Paleček* 6. 1878, č. 8.

pojetí času, a jak již bylo výše objasněno, nesou se v duchu vyprávění, které je v souladu s časem reálným.

Při použití termínů Gérarda Genetta¹⁰¹ je možné čas ve vyprávění humoresky rozlišit na *vyprávění poté*, pro něž je typické vyprávění v minulém čase, a *vyprávění souběžné* neboli *simultánní*, jež je vyprávěno souběžně s příběhem, v čase přítomném. Další dva termíny, *vyprávění vložené* a *vyprávění prediktivní*, nejsou při analýze času vyprávění v žánru humoresky podstatné, jelikož se zde tyto typy nevyskytují vůbec, anebo jen velmi ojediněle.

Mezi humoresky, které jsou vyprávěny v minulém čase, lze zařadit práci Jiřího Bittnera *Lízinka a Lysinka*,¹⁰² ve které se čas příběhu nemění a lze jej tedy označit za *vyprávění poté*. Povídek, které jsou psány bez větších odchylek v minulém čase, je větší množství než textů podávaných v čase přítomném. Je to dáno zejména charakterem žánru humoresky, ve kterém je humorná povídka většinou stylizována jako vyprávění narátora o jeho vlastních zážitcích a zkušenostech, je tedy konstruována jako vypravěčovy vzpomínky. Humoreskami, které spadají do této kategorie povídek, jsou například tituly *Nový byt*,¹⁰³ *Dva dopisy*,¹⁰⁴ *Jak osud s lidmi hrá*¹⁰⁵ a *Něco za něco*.¹⁰⁶

Humoresky, které jsou vyprávěny v přítomném čase, působí téměř jako ozvláštnění humoristického žánru, jelikož se vyskytují nepoměrně méně než povídky vyprávěné v čase minulém. Mezi zkoumanými humoreskami se jedná o vzorek pouhých čtyř prací, které odpovídají této kategorii. Jsou to *Osudný dopis*,¹⁰⁷ *Potrestaný svědce*,¹⁰⁸ *Krásné zoubky*¹⁰⁹ a *Stará a nová peněženka*.¹¹⁰

¹⁰¹ GENETTE, G. Rozprava o vyprávění (Esej o metodě). Česká literatura 51, 2003, č. 3, s. 302-327

¹⁰² BITTNER, J. Lízinka a Lysinka. *Paleček* 15. 1887, č. 24.

¹⁰³ HAVLÍČEK, J. Nový byt. *Paleček* 4. 1876, č. 50.

¹⁰⁴ ČECH, S. Dva dopisy. *Paleček* 14. 1886, č. 1.

¹⁰⁵ ŠTOLBA, J. Jak osud s lidmi hrá. *Paleček* 1. 1873, č. 1.

¹⁰⁶ SEHNAL, L. Něco za něco: Jak se vede domácím pánům, kteří neumějí než nájemníky přirážet. *Paleček* 1. 1873, č. 8.

¹⁰⁷ Osudný dopis. *Paleček* 4. 1876, č. 50.

8. Způsob a jazyk vyprávění

Žánr české humoresky je z hlediska způsobu vyprávění žánrem, který se příliš nevyvíjí a zachovává si dominantní způsob vyprávění, který je možno najít ve většině analyzovaných humoresek, totiž rétorickou Er-formu. Povídky s tímto způsobem vyprávění mají společné to, že vypravěč používá kromě funkcí, jež mu přináleží (konstrukční, kontrolní), také funkci interpretační, když příběh hodnotí. Prostřednictvím interpretační funkce navazuje vypravěč kontakt se čtenářem a často se snaží o představení postav čtenáři či navození prostředí, ve kterém se humoreska odehrává. Tuto vypravěčí situaci nalezneme ve velkém množství humoresek, jako příklad lze uvést tituly *Pan Fabian na výletě*,¹¹¹ *Co ve starém bytě zůstalo*,¹¹² *Bílý*¹¹³ a *Šikovatel Petráš*.¹¹⁴ Uvedené povídky s odlišnými tématy a prostředím jsou si z hlediska způsobu vyprávění velmi podobné.

Spíše jako výjimečné oživení se v humoreskách objevuje způsob vyprávění v Ich-formě. Jedná se převážně o Ich-formu osobní, jež používá jak funkce postav (akční, interpretační), tak funkce vypravěče (konstrukční, kontrolní). Toto tvrzení lze doložit pouze na čtyřech analyzovaných humoreskách, což potvrzuje fakt, že se jedná o jev ojedinělý, a lze jej považovat spíše za odchylku od normy, kterou je v žánru humoresky Er-forma. Povídka Josefa Leopolda Hrdiny *V klerice*¹¹⁵ je typickým Ich-formovým vyprávěním, ve kterém je vypravěč protagonistou a zároveň zřetelně odkazuje k autorské osobnosti. Toto propojení lze rozpoznat ve větě „Máme důkaz – Píšete do *Humorů* a jinam,“¹¹⁶

¹⁰⁸ Potrestaný svůdce. *Paleček* 1. 1873, č. 2.

¹⁰⁹ ZEYER, J. Krásné zoubky. *Paleček* 1. 1873, č. 5.

¹¹⁰ Stará a nová peněženka. *Paleček* 1. 1873, č. 7.

¹¹¹ HERRMANN, I. Pan Fabian na výletě. *Švanda dudák* 4. 1885, č. 13–18.

¹¹² HERRMANN, I. Co ve starém bytě zůstalo. *Švanda dudák* 5. 1886, č. 6.

¹¹³ Bílý. *Humoristické listy* 1. 1858, č. 3.

¹¹⁴ BENEŠ-ŠUMAVSKÝ, V. Šikovatel Petráš. *Paleček* 6. 1878, č. 22.

¹¹⁵ HRDINA, J. L. V klerice. *Švanda dudák* 2. 1883, č. 7–12.

¹¹⁶ HRDINA, J. L. V klerice. *Švanda dudák* 2. 1883, č. 7–12.

kteřou postava prefekta mřřř proti protagonistovi. Mezi další humoresky psané v Ich-formě patří *Osudný klíč*,¹¹⁷ *Sestřenice přijede*¹¹⁸ a *Donjuan Kalina*.¹¹⁹

Stojřř za zmřřnku, že všechny zmřřněné povřřdky psané Ich-formou byly publikovány v časopisu *Švanda dudák*, který začal vycházet v roce 1882, což ho stavřřř do pozice nejmladřřřho periodika ze všech analyzovanřřřch časopisů. Lze se tedy domřřřvat, že by teoreticky mohlo jřřř o určřřřtřřř vývojovřřř moment v řřřnru humoresky, který byl ovřřřem brzy opuřřřtěn ve prospěch přřřevařřřující Er-formy.

Humoristické povřřdky jsou zpravidla vyprávěny spisovněm jazykem, a přřřstože je pro tento řřřnřř typická rozmanitost prostřředřřř, nebřřřvává text zatřřřžen termřřřny a slangovřřřmi vřřřrazy, jeřřř jsou přřřřznačné pro dané prostřředřřř a sociální skupinu. Opěť se zde potvrzuje snaha o jasné a srozumitelné vyprávěně, které je dostupné pro co největřřřř množstvřřř potenciálních čtenářů. Výjimkou jsou humoresky psané dialekty, přřřevážně slovákřřřm nářečřřřm. Jako přřřřklad je možné uvést povřřřdku *Kousky ze řřřivota cigánského – Jak byl Jořřřka včelařem*,¹²⁰ jeřřř měněřřř do značné mřřřry řřřáz řřřnru, na který byl čtenář zvyklřřř. Humoreska není specifická jměněm hlavní postavy ani svou lokalizací, přřřřběh se zřřřejmě odehrává na územřřř Slovákka. Tato nářečňřř skupina je pro čtenáře pocházějřřřcí zejména z Prahy poměřřřně vzdálená, a proto se v humoreskách tohoto typu objevovaly vysvěťřřřlivky vřřřrazů, jeřřř byly důležitě pro vyprávěně a o kterřřřch autor přřřředpokládal, že s nimi nejsou čtenářřřř humoresky obeznámenřřř.

Velmi častřřřm jevem je vydávánřřř humoresek na pokračovánřřř, v jednotlivřřřch, zejména po sobě jdoucřřřch čřřřslech časopisu. Toto rozděľenřřřř dovolovalo vydavatelům otiskovat i rozsáhlejšřřř práce, které by zejména v humoristickřřřch třřřdenicřřřch obsáhly celé čřřřslo. Neopominutelnřřřm faktem je, že humoreska na pokračovánřřř v čtenářřřř vzbuzovala zájem o rozuzlenřřř zápletky, na kteřřřou musel čekat do vydánřřř dalřřřřho čřřřslo. Přřřřřkladem je humoreska Julia Zeyera

¹¹⁷ LUDVŘřřK, E. Osudný klíč. *Švanda dudák* 2. 1883, č. 7–12.

¹¹⁸ řřřŘPEK, K. Sestřenice přijede. *Švanda dudák* 5. 1886, č. 9.

¹¹⁹ HES, V. Donjuan Kalina. *Švanda dudák* 1. 1882, č. 1–6.

¹²⁰ Kousky ze řřřivota cigánského: Jak byl Jořřřka včelařem. *Humoristické listy* 2. 1859, č. 10.

Krásné zoubky,¹²¹ která byla rozdělena do dvou čísel časopisu *Paleček*. Také povídka Josefa Štolby *Jak osud s lidmi hrá*¹²² je rozdělena do pěti čísel časopisu *Paleček* a jedná se o značně rozsáhlou prózu.

¹²¹ ZEYER, J. *Krásné zoubky*. *Paleček* 1, 1873. č. 5.

¹²² ŠTOLBA, J. *Jak osud s lidmi hrá*. *Paleček* 1. 1873, č. 1.

9. Závěr

Předmětem zkoumání této práce byl žánr humoresky, který se hojně vyskytoval v humoristických časopisech v časovém rozpětí druhé poloviny devatenáctého století.

Prvotním záměrem bylo uvést příklady humoresek ze všech humoristických časopisů, jež jsou uvedeny v první části práce. Tento cíl byl splněn jen z části, analyzované humoresky pocházejí zejména z časopisů *Paleček*, *Humoristické listy* a *Švanda Dudák*. Tyto humoresky však svým rozsahem dokázaly postihnout námi vytčenou periodu a umožnily tak pohled na vývoj tohoto žánru v rozmezí padesáti let. Dostatečný časový úsek a množství analyzovaných humoresek poskytuje obsáhlý pohled na vývoj tohoto žánru a lze v celku objektivně konstatovat, že se od sebe humoresky publikované na začátku a na konci druhé poloviny devatenáctého století příliš neliší a opisují schéma klasické humoresky, jejíž definice je uvedena v první části této práce. Je patrné, že humoresky se formálně i obsahově liší, avšak tato rozdílnost není dána vývojem humoresky v čase, jedná se zejména o široké žánrové rozpětí, které definice humoresky nabízí.

Po analýze povídek, jež byla jedním z cílů této práce, je patrné, že zkoumané aspekty (charakteristika postav, způsob vyprávění, čas vyprávění, prostředí, zápletka) nejsou v jednotlivých pracích zastoupeny rovnoměrně. Každá z humoresek se soustřeďuje na jeden či více uvedených aspektů a tím dosahuje humorného efektu, jenž je pro tento žánr klíčový. Lze tedy pozorovat povídky, které jsou založeny především na charakteristice postav nebo na výrazném humorném efektu, kterého se dosáhlo prostřednictvím způsobu vyprávění nebo umístění do stereotypního prostředí. Výše uvedené aspekty se v humoreskách velmi dobře doplňují, je však možné, že si budou navzájem významově odporovat, čímž autor dosáhne humorného efektu (např. téma lásky v prostředí vojenských kasáren). Aspekt, jenž je pro tento žánr jistě důležitý, avšak ve kterém nedochází téměř k žádnému vývoji a jehož užití, ať tradiční či netradiční, není zdrojem humorných situací, představuje čas vyprávění. Ten je pro analýzu povídek nezbytný, avšak do humorného ladění povídek zasahuje minimálně.

Kategoriemi, jež jsou naopak velmi důležité a jejímž prostřednictvím autoři povídek vytvářejí práce odpovídající výše uvedené definici, jsou zápletky a charakteristika postav. Tyto aspekty obsahují rozsáhlou škálu možností a situací vhodných ke komickému efektu, ve kterých si autor zběhlý v psaní humoresek najde prostředky pro vtipné zobrazení skutečnosti a navození humorných situací. Toto vyzdvihnutí uvedených dvou kategorií však nechce odvést pozornost od kategorie prostředí a způsobu vyprávění, jež jsou pro žánr humoresek neméně důležité.

Při výběru humoresek pro analýzu nebylo možné se vyhnout žánrům, které s humoreskou úzce souvisí a mnohdy se dokonce tyto žánry prolínají. Jedná se zejména o rozsáhlejší humoristické útvary, jako je humoristický román nebo kratší humoristický útvar – anekdota. Humoristický román je zpravidla vydáván v periodických na pokračování a je tedy velmi obtížné rozlišit, jestli se jedná o velmi rozsáhlou humoresku, nebo o humoristický román. Je však velmi pravděpodobné, že pokud se jedná o humoristický román, vycházel původně z humoresky, kterou více rozpracoval. Povídky, jež vycházely na pokračování, byly v humoristických časopisech druhé poloviny devatenáctého století velmi oblíbené a najdeme je téměř v každém humoristickém časopise své doby. Jedná se o výhodný strategický tah jak ze strany spisovatele, tak vydavatele. Humoreska může skončit v té nejnapínavější či nejzajímavější pasáži a čtenář pak čeká na rozuzlení další týden. Humoresky, jež vycházejí z anekdot, jsou typické svým krátkým rozsahem a také jednoduchou a nepřilíš dlouze gradující zápletkou. Často jsou založeny na humorném pojmenování postav či pozoruhodném prostředí.

Žánr humoresky a jeho časopisecká tvorba představují téma velmi obsáhlé a dosud nepřilíš probádané, které svými možnostmi analýzy výrazně přesahuje rozsah bakalářské práce. Mým dalším cílem, který jsem si od začátku této práce kladla, je pokračovat v analýze a dosáhnout uceleného a komplexního pohledu na problematiku daného žánru.

Anotace

Vypracovala: Lucie Červenková

Fakulta: Filozofická – Katedra bohemistiky

Název: Žánr humoresky v časopisecké produkci druhé poloviny 19. století

Vedoucí práce: doc. Mgr. Erik GILK, Ph.D.

Počet znaků: 78 180

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury:

Klíčová slova: humoreska, časopisecká produkce, druhá polovina 19. století, Humoristické listy, Paleček, Švanda dudák,

Tato bakalářská diplomová práce se věnuje žánru humoresky v časopisecké produkci druhé poloviny devatenáctého století. Práce se zaměřuje na analýzu vybraných humoresek, jež byly publikovány v časopisech Humoristické listy, Paleček a Švanda dudák. Pozornost je věnována jednotlivým aspektům humoresky (způsob a jazyk vyprávění, čas vyprávění, zápletka, prostředí, charakteristika postav), které poskytují ucelený pohled na daný žánr v rámci analyzovaného období.

This thesis is devoted to the genre of humorous story in journals of the second half of nineteenth century. The thesis focuses on the analysis of selected humorous story, which were published in journals Humoristické listy, Paleček and Švanda dudák. Attention is paid to particular aspects of humorous story (style and language of narration, story time, plot, background, characteristics of figures) that provide a comprehensive view of the genre within the analyzed period

Seznam literatury

Primární:

- BENEŠ-ŠUMAVSKÝ, V. Nemilé a milé překvapení. *Paleček* 3. 1875, č. 3.
- BENEŠ-ŠUMAVSKÝ, V. Šikovatel Petráš. *Paleček* 6. 1878, č. 22.
- Bílý. *Humoristické listy* 1. 1858, č. 3.
- BITTNER, J. Lízinka a Lysinka. *Paleček* 15. 1887, č. 24.
- ČECH, S. Dva dopisy. *Paleček* 14. 1886, č. 1.
- Doktorova pomsta. *Paleček* 6. 1878, č. 3.
- HAVLÍČEK, J. Nový byt. *Paleček* 4. 1876, č. 50.
- HERRMANN, I. Co ve starém bytě zůstalo. *Švanda dudák* 5. 1886, č. 6.
- HERRMANN, I. Kterak pan Fabian prodával piano. *Paleček* 6. 1878, č. 8.
- HERRMANN, I. Pan Fabian na výletě. *Švanda dudák* 4. 1885, č. 13–18.
- HES, V. Donjuan Kalina. *Švanda dudák* 1. 1882, č. 1–6.
- HRDINA, J. L. U Krobiána. *Švanda dudák* 2. 1883, č. 7–12.
- HRDINA, J. L. V klerice. *Švanda dudák* 2. 1883, č. 7–12.
- *Humoristické listy*. Praha: Josef R. Vilímek, 1858, roč. 1, č. 1. ISSN 20759.
- HÝBL, J. *Justýnčin mistrovský kus: stoletá humoreska*. Praha: J. Otto, s. 115.
- CHABERSKÝ, J. Vyžaloval si. *Humoristické listy* 2. 1859, č. 1.
- Chytrost nejsou čáry. *Humoristické listy* 2. 1859, č. 1.
- Jak se cikán od pana faráře naučil platit. *Paleček* 1. 1873, č. 23.
- Jak si Čerták dal čarovati. *Humoristické listy* 1. 1858, č. 5.
- Jak vypudil soused Vávra žida ze vsi. *Paleček* 1. 1873, č. 15.
- JIŽOVSKÝ, O. Věšení prádla. *Paleček* 6. 1878, č. 30.
- Kousky ze života cigánského: Jak byl Jožka včelařem. *Humoristické listy* 2. 1859, č. 10.
- Kterak starý Straka synáčka svého o otce truchlit učil. *Humoristické listy* 1. 1858, č. 3.

- KUTINA, R. Noční cestou. *Paleček* 15. 1887, č. 37.
- LUDVÍK, E. Osudný klíč. *Švanda dudák* 2. 1883, č. 7–12.
- MACHATÝ, V. Heslo. *Švanda dudák* 1. 1882, č. 1–6.
- MALIJOVSKÝ, A. Drahá bryčka. *Paleček* 6. 1878, č. 3.
- MALIJOVSKÝ, A. Z kasárny. *Paleček* 6. 1878, č. 6.
- NEVŠÍMAL, A. Kterak si pan Koníček pomohl k bytu. *Paleček* 1. 1873, č. 28
- Ona není vždycky ona. *Paleček* 6. 1878, č. 2.
- Osudný dopis. *Paleček* 4. 1876, č. 50.
- PINKAS, O. Čtvrtá cesta. *Paleček* 6. 1878, č. 6.
- Pomsta lokálkáře. *Paleček* 4. 1876, č. 48.
- Potrestaný svůdce. *Paleček* 1. 1873, č. 2.
- Proč pan Franěček nešnupe. *Paleček* 6. 1878, č. 51.
- Proč se stala Lidka nedůvěřivou. *Paleček* 1. 1873, č. 11.
- SEHNAL, L. Něco za něco: Jak se vede domácím pánům, kteří neumějí než nájemníky přirážet. *Paleček* 1. 1873, č. 8.
- Spuštěná střela se někdy také vrací. *Humoristické listy* 1. 1858, č. 5.
- Stará a nová peněženka. *Paleček* 1. 1873, č. 7.
- STROUPEŽNICKÝ, L. Isák Šmaules a jeho schody. *Paleček* 1. 1873, č. 24.
- STROUPEŽNICKÝ, L. Laciný nocleh. *Paleček* 1. 1873, č. 12.
- ŠÍPEK, K. Sestřenice přijede. *Švanda dudák* 5. 1886, č. 9.
- ŠTOLBA, J. Jak osud s lidmi hrá. *Paleček* 1. 1873, č. 1.
- ŠTOLBA, J. Špatné oči a dobré srdce. *Paleček* 1. 1873, č. 23.
- TESAŘ, L.O. Moudrý rozsudek. *Paleček* 1. 1873, č. 19.
- V semináři. *Paleček* 1. 1873, č. 12.
- ZEYER, J. Krásné zoubky. *Paleček* 1, 1873. č. 5.
- Zlaté hodinky. *Paleček* 1. 1873, č. 17.

Sekundární

Odborná literatura

- AUTORSKÝ KOLEKTIV. *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století: slovníková příručka*. Vyd. 2. Praha: Československý spisovatel, 1973.
- MOCNÁ, D. *Případ Kondelík: Epizoda z estetiky každodennosti*. Praha: Karolinum, 2002.
- MOCNÁ, D.; PETERKA, J. a kol.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha-Litomyšl: Paseka, 2004.
- NOVÁK, J. V.; NOVÁK, A. *Přehledné dějiny literatury české: od nejstarších dob až po naše dny*. 4. přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Promberger, 1936-1939.
- SKALIČKA, J. *Humor a satira v obrozenecké literatuře*. Olomouc: rektorát Univerzity Palackého v Olomouci, 1986.

Články z časopisů

- GENETTE, G. Rozprava o vyprávění (Esej o metodě). *Česká literatura* 51, 2003, č. 3.
- Jan Hýbl, Justýnčin mistrovský kus. *Naše řeč* 1. 1917, č. 9. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=280>

Internetové zdroje

- FIALA, D. František Jaromír Rubeš. Databáze knih [online]. [cit. 2014-03-15]. Dostupné z: <http://www.databazeknih.cz/citaty/frantisek-jaromir-rubes-10213>
- DUBSKÁ, A. Gallat Alois. In: STROTZER, Milan. *Www.amaterskedivadlo.cz* [online]. 2005 [cit. 2014-03-16]. Dostupné z: <http://www.amaterskedivadlo.cz/main.php?data=osobnost&id=4968>
- JANDORA, P. Naše jména [online]. 2013 [cit. 2014-04-15]. Dostupné z: <http://www.nasejmena.cz/nj/cetnost.php?typ=prijmeni&id=131004>
- KOTÍK, A. Naše příjmení. Praha: Jan Kotík, 1897. Dostupné z: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowPageDoc.do?id=3945898>